

ARAŞTIRMA / ARTICLE

İstanbul’da Yeni Kentsel Devingenliğin İktidar Gramerini Açıklayıcı Bir Olgu Olarak “Bir Sonraki Proje Endişesi”

“Next Project Anxiety” as the Defining Feature of the Grammar of Power of New Urban Mobility in Istanbul

Kerem Ekinci, Zekai Görgülü

Yıldız Teknik Üniversitesi Mimarlık Fakültesi, Şehir ve Bölge Planlama Bölümü, İstanbul

ÖZ

Bu makale 1980 sonrası neoliberal dönemde, devingenlik eksenli yeni sembolik iktidar ve bu iktidarın grameri ile kentsel devingenlik arasındaki ilişki üzerine gerçekleştirilen teorik bir tartışma niteliğindedir. Genel çerçeve, Bauman’ın “tüketim toplumu” ve Boltanski ile Chiapello’nun “proje rejimi” kavramsallaştırmalarına vurgu yapılarak oluşturulmakta ve tartışmanın bağlamı, konunun son dönem kentsel devingenliği açıklayıcı “neo-liberal” okuma örnekleri ile ilişkilerine değinilerek geliştirilmektedir. Böylece makale, neoliberalizmin kentleşmesi ve yeni yasal düzenlemeler alanındaki tartışmalara atıflarda bulunarak, “bir sonraki proje endişesi” olarak sentezlenen olgunun, yeni kentsel devingenliğin ve yeni kentsel iktidar gramerinin incelenmesinde bir araştırma nesnesi olarak taşıdığı potansiyeli ortaya çıkartmayı hedeflemektedir.

Anahtar sözcükler: Endişe; İstanbul; kentsel devingenlik; kentsel projeler; neo-liberalizm; sembolik iktidar.

ABSTRACT

This paper is concerned with the relationship between the new mobility that underlies the grammar of new symbolic power and urban dynamism in the Post-80 era. Emphasizing Bauman’s concept of consumer society, and Boltanski and Chiapello’s concept of project regime, the context of the argument is developed within an understanding of recent urban mobility and the neoliberal perception of urbanism. Referring to neoliberalism’s discussions of urbanization and recent legal regulations, the paper aims to uncover the potential in the concept of “next project anxiety,” functioning as a research subject, to examine the new urban mobility and the new grammar of urban power.

Keywords: Anxiety; Istanbul; urban mobility; urban projects; neo-liberalism; symbolic power.

Geliş tarihi: 24.04.2015 Kabul tarihi: 07.09.2015

İletişim: (Asistan) Kerem Ekinci.

e-posta: ke_ekinci@hotmail.com

Giriş

“Bir başka zamana ait düşünürler olan Aristo ve Plato’nun, iyi veya kötü bir toplumu, köleler olmaksızın düşleyememesi gibi, Huxley ve Orwell de, ister mutlu ister acınası halde olsun, yöneticilerin, tasarımcıların ve danışmanların var olmadığı bir toplumu akıllarına getiremediler...” (Bauman, 2006, s.54.).

22 Kasım 1951 tarihli Milliyet gazetesinde “Hayırlı Alametler” başlığıyla yayınlanan haber şu cümle ile başlamakta “İstanbul’un büyük bir şantiye halini aldığını her gün görmekteyiz.” ve ardından şu cümlelerle devam etmektedir “Bundan memnun olmayan, inşaatın ticari işler iyi gitmediği zamanlarda arttığını iddia edenler de vardır. Halbuki ticaretimizde de gün geçtikçe büyük inkişaf görülmekte, bir taraftan şehir imar edilirken diğer taraftan ihracat ve ithalatımız artmakta, memleket iş hacmi şimdiye kadar görülmedik bir hadde yükselmiş bulunmaktadır.”

Türk basın tarihinin sloganlaşmış bu söylemi, yani “İstanbul büyük bir şantiyeye dönüştü” kalıbı, o tarihten günümüze her dönemde kullanılmıştır. İlk olarak şu tespiti yapmak mümkündür; bu kalıp genel olarak ya “tamamen olumlu” ya da “tamamen olumsuz” bir durumun başlığı olarak kullanılmıştır. Anlaşılan odur ki şantiyenin güzelliği ona bakan gözlerdedir. Aynı manzara kimileri için olumlu ve bir kalkınma alameti, kimileri içinse olumsuz ve büyük bir rezaletin veya skandalın resmi olarak tanımlanabilmektedir. Örneğin 12 Kasım 1983 tarihli Cumhuriyet gazetesinde bu ifade olumsuz bir içerikle şöyle yer almaktadır “Türkiye son 30 yıl içinde baştan başa büyük bir şantiyeye dönüştü. İstanbul’a bakın: Her yerde betonarme yığınıyla karşılaşırız.”

İlk bakışta bu durumun günümüzde de geçerliliğini koruduğu söylenebilir. “İstanbul mega şantiyeye dönüştü” manşeti, 29 Mayıs 2013 tarihli Milliyet gazetesinde olumlu bir alt metinle “Dev bir şantiye halinde olan İstanbul, çoğu bu yıl içinde tamamlanacak projelerle dünyanın yeni merkezi olacak” şeklinde sunulurken, birebir aynı manşet 24 Haziran 2012 tarihli Radikal gazetesinde olumsuz bir alt metinle “İstanbul, köprü ve yol bakım çalışmalarıyla iyiden iyiye “zorlu” bir kent haline geldi. Bunlara bir de kentin dört bir yanında devam eden çeşitli “proje”lere ait ve çoğu tartışmalı olan inşaatlar eklenince İstanbul dev bir şantiye görünümüne büründü.” şeklinde yer almıştır.

Olumlu ve olumsuz her iki kullanımının da sayısız örneğini bulmanın mümkün olduğu bu kalıpla ilgili yapılabilecek ikinci ve daha yalın bir tespit ise İstanbul’un her dönemde mutlaka bir toplu şantiye dönemine girmiş olduğu gerçeğidir. Fakat bu durum kuşusuz Türkiye’ye özgü değildir.

Örneğin Peter Roberts (Roberts&Sykes, 2005, s.14) ikinci

Dünya Savaşından günümüze kadar İngiltere’de yaşanan süreci, diğer bir deyişle “İngiliz Kentsel Stratejisi”ni şu şekilde dönemlemedirler: 1950’ler “yeniden inşa” (reconstruction) dönemi, 1960’ler “yeniden canlandırma” (revitalization) dönemi, 1970’ler “yenileme” (renewal) dönemi, 1980’ler “yeniden geliştirme” (redevelopment) dönemi ve son olarak 1990’lar “yenileme” (regeneration) dönemi.

Roberts, bu günkü kentsel politikanın adı olarak ortaya koyduğu kentsel yenilemeyi diğerlerinden ayıran iki boyuta vurgu yapmaktadır. İlk olarak kentsel yenileme çok sayıdaki içsel ve dışsal kaynağın karşılıklı etkileşiminden ortaya çıkmaktadır. İkinci ve daha da ayırt edici olarak ise kentsel yenileme, “olasılıklar” ve “davetler”in bir “yansıması” olarak, belirli bir mekanda ve belirli bir anda ortaya çıkmaktadır ve yine Roberts’in kendi tanımı ile “kentsel bir dejenarasyon”dur (Roberts&Sykes, 2005, s.9).

Olasılıkların ve davetlerin bir özelliği de yeni dönemde kentsel devingenlik ile karşılıklı etkileşim halinde olan “neoliberalleşme süreci”nin ayırt edici özellikleri olmalarıdır. Neil Brenner ve Nik Theodore (2005) olasılık ve davet olarak “proje”nin, “plan”ın yerini almakta olduğunu ve böylece kopukluğun kentsel devingenliğin yeni ruhunu oluşturmak üzere ortaya çıktığını belirtmektedirler. Bu anlamda günümüzde yaşanan kentsel süreç, “politik-ekonomik mekanın çoklu coğrafi ölçeklerde yaratıcı yıkımı” olarak tanımlanmakta ve “kentlerin, geniş bir yelpazedeki neoliberal inisiyatifin -birbirine karışmış kriz atlatma ve kriz yönetimi stratejileri ile birlikte- birbirine eklenildiği, çok önemli stratejik coğrafi sahneler halini aldığı” belirtilmektedir.

Şantiyeler şüphesiz kriz atlatmaya ve yaratıcı yıkıma referans veren güncel kentsel devingenliğin sadece görünen yüzüdür. Bu makalede, günümüz “şantiye”sinin ve dolayısıyla da günümüzdeki fiziksel ve sosyal mekanın yaratılma halinin, önceki dönemlerden farklı bir takım özellikleri üzerinde durulacaktır. Öne sürülen şudur ki günümüzde şantiyenin iyi veya kötü olmasının dışında bir başka özelliğinin daha üzerinde durmak gerekmektedir: “Bir olasılık olarak proje” ile “diğer olasılıkların/projelerin elenme hali olarak projenin hayata geçişi/şantiye” arasında günümüzdeki kentsel devingenliğe ruhunu veren bir “kopukluk” söz konusudur.

Campbell’in de vurguladığı gibi Zygmunt Bauman’ın “post-modern tüketim toplumu”nun temelini yerleştirdiği ve bu makalenin de odak noktasında olan “endişe” biçiminin temelini oluşturan, “olasılık” ile “olan” arasındaki bu kopukluk (Campbell, 2013), makalede şantiyenin olumluluk ve olumsuzluk veya güzellik ve çirkinlik halinin niteliğini değiştiren “yeni bir olgu” olarak ele alınmaktadır.

Böylece makalenin temel amacı, öncelikle bu konuda geliştir-

len bakış açısının kaynağı niteliğindeki çalışmalar üzerinden teorik bir senteze gitmek ve ardından bu sentez ile yeni kentsel devingenliği açıklayıcı bir takım yeni sorulara dikkat çekmek olarak tanımlanabilir.

Ayrıca makalede, tüm bu süratli ve takip edilemez gündemi ile birlikte kentsel devingenliğin, salt ekonomi politik bir olgu olarak ele alınmasından kaçınılarak, sosyo-politik boyutuna da ağırlık veren bir yaklaşımla incelenmesi gerekliliğinin üstünde durulmaktadır.

Kentsel devingenlik ve kentsel fizik mekanın üretimi sonsuz bir proje bombardımanı görüntüsüyle karşımızda durmaktadır. Her geçen gün yeni bir kentsel proje ilan edilmekte, kentsel düzenlemeleri şekillendiren yeni bir yasa değişikliği gündeme gelmekte, büyük ve/veya küçük çapta bir muhalefet sergilenmektedir. Bunun sonucu olarak veya olmayarak bazı projeler ve yasa değişiklikleri, ileride tekrar gündeme getirileceğinden şüphe edilmeyecek bir biçimde, rafa kaldırılmakta, buna karşın büyük çoğunluğu ise hayata geçirilmektedir. Bununla birlikte tüm bu kentsel gelişmelere paralel olarak, hayatın her alanında kavrayışların ve kavramsallaştırmaların, toplumsal yapıların ve kapitalizmin kurumlarının yeniden biçimlendiği bir ortamı deneyimlemekteyiz.

Kentsel fizik mekânın sürekli olarak yeniden üretilmesinin ekonomik sermayenin döngüsü ile olan ilişkisi şüphesiz ortadadır (Harvey, 1985). Bununla birlikte makalede özellikle Zygmunt Bauman'ın "Likit Modernite" (2006) ve Luc Boltanski ile Eve Chiapello'nun "Kapitalizmin Yeni Ruhu" (2007) çalışmalarının, kentsel devingenliğin yeni halinin anlaşılmasında kilit bir rol oynadığı savunulacaktır.

Bu bağlamda birinci bölümün ilk kısmında Bauman'ın "tüketim toplumu" yaklaşımı, yeni kentsel eliti ve ikinci kısımda da Boltanski ve Chiapello'nun "proje rejimi" yaklaşımı, yeni "kadrolar"ı ve kentsel iktidar gramerini açıklayıcı temel kavramsallaştırmalar olarak ortaya konacaktır. Böylece Bauman'a ve Boltanski ile Chiapello'ya ait bu iki yaklaşımın sentezlenmesi ile "bir sonraki proje endişesi" olarak kavramsallaştırılan olgunun teorik çerçevesinin çizilmesi hedeflenmektedir. Bu olgunun, yeni kentselliğin sosyo-politiğini ve yeni dinamiklerini analiz etmek üzere üretilmesi gereken yeni açalar geliştirmek için önemli ve zengin bir altlık ve çerçeve sunduğu düşünülmektedir.

İkinci ve üçüncü bölümlerde ise bu teorik çerçevede, hem dünya geneline ilişkin örnekler hem de Türkiye ve İstanbul ele alınacak ve yeni kentsel devingenliğin "neoliberal" okumalarını gerçekleştiren çeşitli örnekler üzerinde durulacaktır. Böylece kentsel devingenliğin, bir sonraki proje endişesi kapsamında incelenebilecek başlıca boyutları bağlamında bir çözümlemeye ulaşmak hedeflenmektedir.

Bir Sonraki Proje Endişesi

Bu bölümde, makalenin genel çerçevesini çizecek olan iki ana kaynağın, Bauman ve Boltanski ile Chiapello'nun teorileri üzerinden, neoliberal dönemin kentsel devingenliğine ışık tutacağı düşünülen bir tartışma gerçekleştirilmektedir. Bu tartışmanın kendisi "bir sonraki proje endişesi" olarak kavramsallaştırılmıştır. Söz konusu kavramsallaştırma ile ikinci bölümde yer verilen kentsel literatürün irdelenmesi sonucunda, yeni kentsel devingenliğin analizinde bir sonraki proje endişesinin taşıdığı potansiyel ile ilgili ipuçları yakalamak hedeflenmektedir.

Zorunlu Devingenlik ve Yeni Elit

Zygmunt Bauman "post-modern birey"i, modern vaadin asla yerine getirilmeyeceğini gören kişi olarak nitelendirmektedir. Modern toplum özgürlük vaat eder ve modern "yurttaş"ların bu özgürlüğünün karşılığı da "özgürleştirici sorumluluklar"dır. Bu bağlamda modern bireyin üç temel ögeye güven duyması beklenir: bir yurttaş olarak kendisine, diğer yurttaşlara ve modern kurumlara (Bauman, 2006, s. 165.). Bu öğelere karşı duyulan güven, modern vaatlerin garantisidir ve her üç öğenin de, özgürleşebilmek için sorumluluklarını yerine getirmek zorunda oldukları kabulüne bağlıdır.

Dolayısıyla sosyal devletin kendi sınırları içinde tanımladığı ve güvene dayalı bir zemini söz konusudur. John Urry toplumsal ilişkileri, tekelindeki hükmetme gücü ile düzenleyen "sosyal devlet anlayışı prizması"nın çalışma prensibini bu "güven ilişkisi"ne dayandırmaktadır. (Urry, 2001, s. 164-168.). Buna göre yine bir üçleme olarak, ulusal risklere karşı ulusal görevler ve ulusal haklardan oluşan prizmatik yapı ile sosyal devlet bu güne kadar yurttaşlara "ölçülebilir başarı kriterleri" sunarken, sunduğu kazanımların "arzulanması" konusunda da karşılıklı bir güven ilişkisi tanımlanabiliyordu.

Ulusal sermayenin altın çağının sona ermesi ile birlikte ise günümüzde, "likit sermaye"ye bağlanan her üç öge de (risk, görev ve hak) özgürleştirici sorumluluklarından "zorunlu olarak" kurtulmuş durumdadır.

Sorumluluklardan ve "güven beklentisi"nden kurtulan sosyal devlet, daha önceki dönemde üstlenmiş olduğu "bahçeci" pozisyonundan, "av alanı bekçisi" pozisyonuna geçmektedir (Urry, 2001). Devlet, her ne kadar hâlâ hiç bir şirketin sahip olamayacağı kadar güçlü bir otoriteye sahipse de, artık kariyer olanakları ve gelecek güvencesi sunmadığı, yani kişilere veya kapitalist kurumlara, olgunlaşabilecekleri güvenli ortamı sunma işlevini kaybettiği bu zorunlu ortaklıkta, av alanına dönüşen ulusal sınırların başında duran ve avlanmanın kendi "iç adaleti"ne karışmayan bir bekçi pozisyonunda olmayı kabul etmek durumundadır.

Bauman, bu yeni “ahlak”la avlanan yeni bir sermaye-elit karakteristiği ile karşı karşıya olduğumuzu belirtmekte ve yeni dönemi “likit modernite” olarak kavramsallaştırmaktadır. Yeni elit, sermayenin “ağır modern” döneminin sermaye biçimleri olarak tanımlanabilecek olan fabrika veya toprak gibi öğelere sahip değildir. Aynı devlet gibi, yeni elit de bu yüklerinden zorunlu olarak kurtulmuş durumdadır ve bunların yerini alan, hafif ve likit sermayenin birbirini besleyen iki biçiminden söz edilebilir. Bunlar “sermaye hareketliliğinin bilgisi” ve “kaçabilirlik”tir. Bu iki öğenin mülkiyetini “tekelinde” tutmak günümüzde iktidardaki pozisyonun korunması için en önemli koşul haline gelmiştir.

Buradaki bilgi nosyonu ile bilginin sürekli elden kaçan yeni bir biçimine vurgu yapılmaktadır. Ağır modern dönemdeki üretime yönelik teknik bilgi -ki bu teknik bilginin üretilmesine egemen olmak da ağır dönemin karakteristik özelliğidir- artık “akışlara ilişkin” olan ve üretildiği anda önemini yitiren bilgiden daha değerlidir. Bu durum aynı zamanda yeni elitin önceliği, bilginin küresel akışını kontrol etmeye vermek zorunda olması anlamına gelmektedir. Fakat günümüzde 24 saat kapanmayan küresel borsa veya anında akan dijital bilgi gibi yeni olguları da bünyesinde barındıran yeni koşullar karşısında, iktidardaki pozisyonun korunması, ancak sermayenin her anki hareketini sürekli olarak takip etmekle mümkün olabilmektedir. Fakat sonuç olarak söz konusu bilginin her an her şeyin değişiminden sürekli olarak etkilenen sermaye akışlarına bağlı “öngörülemezliği” ile birlikte aslında yeni elit, kapitalizmin tarihinde belki de daha önce hiç olmadığı kadar kendi elindeki iktidar aracının kölesi konumuna gelmiş durumdadır.

İkinci ayırt edici yeni mülkiyet biçimi olarak tanımlanabilecek olan “kaçabilirlik” ise, sermaye akışlarının her an daha kârlı hareketlerde bulunabilir olabilmesi açısından hayati bir öneme sahiptir. Sermayenin “geçici” olarak konaklayacağı yerin seçimi için ön şart olarak her an kaçabilir ve daha karlı başka bir yere transfer edilebilir olması teminat altına alınmak zorundadır (Bauman, 2006, s.188, Urry, 2000, s.189).

Böylece günümüzde durmak/iktidar pozisyonunu kaybetmek ve sürekli devingen olmak/pozisyonunu korumak arasında çok keskin bir çizgi ortaya çıkmaktadır. Bu bakımdan yeni elit de, geri kalan kesimlerden farksız olarak, sürekli bir sonraki adımı düşünmekten, diğer bir deyişle zamanını satıp para satın alma konumuna düşmekten kendisini kurtaramamaktadır.

Bu aşamada Bauman modern bir ütopya olarak “modern toplum hayali”nin, akışkan kapitalin bağları çözmesi ile sosyal devletin modern kazanımlarına duyulan arzunun yerini “güncel arzu”lara bıraktığını söylemektedir (Bauman, 2006, s.17). Fakat toplumsal normlar ve toplumsal yapı çözüldüğünde ve hatta ortadan kalktığında bu arzular, esas itibarı ile ezici bir hal almaktadır. Çünkü bu halde birey, yaşamı ile ilgili bütün

sorumluluğu kendi sırtına almış durumdadır. “Tercihler”i ve “performans”ı bireyin başarı veya başarısızlığının, mutluluğu veya mutsuzluğunun tek nedeni haline geldiğinden, güncel arzuları da bir yandan olanaklara ama diğer yandan çoğunlukla da risklere dönüşmektedir. Arzulamak ile risk almak arasında sıkışan ise sadece her kesimden bireyler değil yeni dönemin kapitalist kurumları da kapsayan biçimde tüm aktörleridir.

Toplumsal normların ve yapıların çözülmesi bağlamında Urry özelde günümüz sosyolojisini genelde ise sosyal bilimler sahasının tamamını, ana çalışma nesnesi ortadan kaybolmuş bir bilim alanı olarak tanımlar ve yeni çalışma nesneleri tanımlanması gerektiğinden bahseder. “Sosyal olma” halinin artık “toplumsallık” değil “devingenlik” kavramı üzerinden ele alınmasını önerir (Urry, 2000).

Ulusal toplum ve sosyal yapı yerini farklı “arzular”ın akışlarına bırakmış durumdadır. Fakat “toplumsal”ın ortadan kalkışını ve söz konusu arzuları, bireyin gücü olarak almamak gerektiğini de tekrar tekrar vurgular. Bunun yerine güncel durumu, insan tarafından yönetilmeyen bir halin, insanın zayıflığı ile savaşı olarak nitelendirmektedir. Bu bağlamda örneğin “aktör” kavramına da gereğinden fazla bir anlam yüklemenin sakıncalı olduğunu, çünkü tercihlerin bireylerin kendi tercihleri olmadığını hatırlatmaktadır.

Yukarıda değinilen “arzu” nosyonu aynı zamanda yazarların “tüketim toplumu” kavrayışlarının da anahtarı niteliğindedir. Bauman bu bağlamda alışverişin çoktandır basit bir ekonomik aktivite olmaktan çıktığını belirtmektedir. Hayatın her alanındaki çeşitli alışveriş biçimlerinin işlevi, sosyal ağlara dahil olma olanaklarını arttırmaya yönelik olarak “bütün seçeneklerin tarandığı” bir yaşam tarzına dönüşmüş durumdadır.

Sosyal ağların oluşmasında “kalıcı toplumsal” birliktelikler artık yerini “geçici topluluklara” bırakmıştır. Bauman bu yeni topluluk biçimini tanımlarken “vestiyer toplulukları” kavramsallaştırmasını örnek gösterir. Bu kavram ile, bir sahne gösterisi için bir salonda buluşan ve geçici bir süre aynı gösteriyi birlikte izledikten sonra salondan çıkıp, vestiyerden eşyalarını aldıkları andan itibaren, bir daha bir “vesileyle” bir araya gelip gelmeyeceklerini bilemeden, dışarıdaki ayrı kimliklerine ve hayatlarına geri dönen topluluklar tanımlanmaktadır (Bauman, 2006). Geçici bir aktivite/gösteri etrafında bir araya gelmek üzerine kurulu bu yeni toplanma biçimi, yeni-kabilesele bir biçimdir. Urry de bu toplumsal aşamanın, Emile Durkheim’in “Gemeinschaft” (topluluk) ve “Gesellschaft”ının (toplum) ardından gelen “bund” (birlik/bağ) dönemi olarak kavramsallaştırılmasını örnek gösterir ve burada “aidiyet”in aslında temelde “devingenliğin” paylaşımı üzerinden gerçekleşmekte olduğunu vurgular (Urry, 2000, s.142–147). Bu aynı zamanda yeni-ulusalcılık biçimi olarak da tanımlanmaktadır. Fakat bu yeni biçim, klasik ulusalcılıktan farklı olarak, yokluktan değil var-

lıktan, etnisiteden değil sivillikten ve tepkiden değil süreçten doğmaktadır ve bu bakımdan sadece ulus devletleri değil, klasik cemaat ve diasporaları da, örneğin onları bir arada tutmaya yarayan “kurban” veya “anayurt” gibi motifleri ortadan kaldırmak suretiyle eritmektedir. Urry de bu bağlamda örneğin “sosyal hafızalar”ın da yeniden oluşturulduğuna değinmekte, bu konuda, fakir, alkolik ve kavgacı bir imajı, dansla, edebiyatla ve gastronomi ile değiştiren İrlanda’yı ve İrlandalılığı örnek göstermektedir. Toplumsal kimliklerin yeniden inşa edildiği bu yeni dönemde bireysel kimlik ise artık tamamen bireyin kendi sorumluluğundadır.

Bu durum aşağıda değinilecek olan Boltanski’nin “geçici kadroları”nı ve Gottdiener’in “karma kentsel kesimleri”ni bir araya getiren yeni “endişe”ye işaret etmektedir. Richard Sennett burada tanımlanan problemi, yani bireyin kendi kimlik sorumluluğunu tamamen kendi üstlenmiş olması halini, kamusal insanın çöküşünün temelini konumlandırır ve günümüz insanının kişilik sorunlarına duyduğu ilginin hiç olmadığı kadar gelişmekte olduğuna vurgu yapar. “Kişilik kültürü” olarak tanımladığı bu yeni kültürde, bir cemaate aidiyetin ve bağımsız bir birey/kişi olmanın reddinin artık en büyük günah haline gelmiş olduğunu belirtir. Sennett “Sınıf politikası da sınıfın kendisiyle birlikte zayıflamıştır ve özellikle yüzyılımızda oluşan yeni sınıflar arasında sınıf politikası daha çok doğuştan gelen kişisel yeteneklerin ifadesi olarak görünür olmuştur.” der (Sennett, 2010, s.434-436.).

Vestiyer topluluklarının “gösteri” ve “vesile” ile, yani bu makale bağlamında “kentsel proje” ile, bir araya gelmelerinin, ağır/katı/donanımsal modernizm çağına ait olan “dava arkadaşlığı”nın yerini almış olması, bireyler açısından, modern toplumdaki “verilmiş kimliğin”, yerini hedefe, performansa ve tercihe, diğer bir deyişle tüketiciliğe bırakmış olması anlamına da gelmektedir (Bauman, 2006, s.31). Diğer yandan da kazığın sabit zeminden çıkması ve hareketli bir zemine çakılması, devlete paralel biçimde “zorunlu bir özgürleşme” ile bireyleri “zorunlu göçebe”ler haline sokmuştur. Göçebelerin eğilimlerini koşullandıran temel unsur ise kendilerine sürekli yeni-kabilesele topluluklar veya vestiyer toplulukları aramak ve dahil olmaya veya kabul edilmeye çalışmak zorunda olmalarıdır.

Diğer yandan bu değişken topluluklara aidiyet hissetmelerini ve kabul görmelerini sağlayacak tüketim tarzlarını da sürekli “taramak” zorundadırlar. Zorunlu olarak sürekli tarama işi, yeni bir “kariyer” biçimi olarak tüketim kimliğinin özünü teşkil etmekte ve bir başka kavramsallaştırmayla da bu durum, yeni elit ile kol işçisini, farklı sınıflardaki koltuklara ama aynı “otomatik pilotlu uçağa” yerleştirmektedir (Bauman, 2006, s.59). “Modern gemi” metaforunda olduğundan farklı olarak, alt kamaralardaki düşük ve güvertedeki yüksek kesim, bu kez “postmodern uçak”ta, kısmen eşit sayılabilecek pozisyonlarda ve de yüksek bir hızla ilerlemektedir. Fakat eşitliği asıl yaratan,

koltukların hemen hemen aynı mekânda ve eşit seviyede yer almasından ziyade -ki böylece bu durumu bir ilerleme olarak yorumlama yanılığısına düşme olasılığı da ortaya çıkmıştır- uçağın pilot kabininin boş olmasından duyulan ortak endişedir zira post-modern uçak, likit sermayenin hareketliliğine kilitlenmiş olan otomatik bir pilotla, öngörülemez bir rota ile ilerlemektedir.

Sonuç olarak yeni oyun, her iki taraf (yani hareketli olup ve değişebilen ile bunu yapamayan) için de oyunu kazanmanın, yani mutlak bir iktidara sahip olmanın mümkün olmadığı bir oyundur. Buna ek olarak, tüm sınıflar için, artık sürekli devingen olma zorunluluğunu da bünyesine eklemiş durumdadır. Bauman sistemin ulaştığı bu aşamayı “tek ödülün oyunda kalmak olduğu bir oyun” olarak adlandırmaktadır (Bauman, 2006, s. 121.). Bauman’ın buradaki vurgusu, daha önce oyunu kazanmanın mümkün olduğu bir dönemin var olduğu gibi anlaşılmalıdır. Bauman durumu bundan ziyade artık oyunun bir kazanma vaadinde bulunma ihtiyacından kurtulmuş olması şeklinde yorumlar ve ortadaki absürtlüğün altını çizmiş olur.

Oyunda kalmanın/kazanmanın karşılığı olarak oyundan atılmak/kaybetmek ise doğrudan devingensizlik ile ilişkili görünmektedir. Diken (2010) madalyonun öteki yüzündeki bu gerçekliğe işaret etmekte ve önemli bir uyarıda bulunmaktadır. “Devingenlik” ve “değişme” noksanlığı “ateş topolojisi”ni oluşturmaktadır. Hareket edememek ve değişmemek, yeni dönemde eşitsizliği ve adaletsizliği yeniden üreten en önemli olgular olarak ele alınmalıdır. Yeni elitin tekelinde tuttuğu (veya yeni eliti tekelinde tutan) bilgi ve kaçabilirlik hakkı, uçakta olmayanlarla, diğer bir deyişle “kadro dışı” olanlarla, doğal olarak paylaşılmamaktadır. Bu bağlamda yeni dönemin şartlarını incelerken “devingenliğin sosyolojisinin, devingenliğin devingensiz motorunu oluşturan ateşe karşı kör olmaması gerekir” (Diken, 2010). “Devingensizlik” birbirine zıt anlamları aynı anda bünyesinde barındırmakta ve bir yandan kendi kelime anlamını diğer yandan da zıt kutup olan devingenliğin, endişe odaklı itici motivasyonunu temsil etmektedir.

Proje Rejimi ve “Kadrolar”

Absürtlük, Luc Boltanski ve Eve Chiapello’nun çalışmaları da temel bir kavramdır ve kapitalist sisteme ortaya çıkışından itibaren eşlik etmiş bir nosyon olduğunun altı çizilmektedir. Kapitalist sistemin yaygınlaşması ile birlikte “Ücretli çalışanlar sahip oldukları işgücünün meyvesini ve itaat etmek zorunda kalmadan çalışabilecekleri bir çalışma hayatını kaybetmişlerdir. Kapitalistler de kendilerini, sapına kadar soyut ve tatminden ve ihtiyaçların tüketilmesinden ayrılmış, bitmek tükenmek bilmeyen ve doyumsuz bir sürecin boyunduruğu altında buldular.” (Boltanski, Chiapello, 2007, s.7.).

Kapitalist tarihi araştırırken, insanların içine hapsedikleri

bu kazanan olmayan sistemi ve kendi hapsolmuşlük hallerini, gerek başkalarına gerekse kendi kendilerine karşı nasıl meşrulaştırdıklarına ve bu meşrulaştırma biçimindeki değişime bakmak, Boltanski ve Chiapello'nun "eleştiri sosyolojisi" olarak tanımladıkları çalışma alanının özünü teşkil etmektedir. Sembolik iktidarın kendisini insanların gözünde, farklı meşrulaştırma biçimleri üzerinden sürekli olarak yeniden inşa edebilmesinin tarihi bu çalışma alanının odağındadır.

Bu kavrayışla Boltanski ve Chiapello, her biçiminde kapitalizme geçişi meşrulaştıran ideolojiyi "kapitalizmin ruhu" olarak adlandırmaktadırlar.

Kapitalizmin absürtlük ile tarihsel bağı, günümüzdeki biçimini anlamak açısından önemlidir. Karl Polanyi, sanayi kapitalizmine geçiş dönemindeki absürtlüğü meşrulaştırma çabasının altını çizmektedir. Polanyi, İşgücünün reel olarak karşı karşıya olduğu minimum yaşama standartlarının, "ücretlerin demir yasa" olarak bilinen yasa ile belirlendiğini belirtir. Fakat bu yasa da ücretleri başka bir yaşama standardının mümkün olamayacağı kadar düşük tutma eğiliminde olan bir başka yasa tarafından üretilmektedir (Polanyi, 2001, s.128.). Böylece Polanyi absürtlüğü doğrudan "ekonomik toplum"un temelini konumlandırmaktadır.

"Ücretlerin demir yasa" meşrulaştırma işlevini kaybetmiş gibi görünse de, "meşrulaştırma"nın asal işlevi hala bakidir ve yeni meşruiyetin kaynağında yer alan nosyon Boltanski ve Chiapello'ya göre "proje"dir.

Sembolik iktidarın gramerinin söz konusu meşrulaştırmanın farklı rejimleri üzerinden analiz edildiği "Kapitalizmin Yeni Ruh" adlı çalışmada, birbirinden ayrılan üç farklı ruh ortaya koymaktadırlar (Boltanski, Chiapello, 2007). Söz konusu ruhlar aynı zamanda, üyelerin aynı anda birden fazla sahada bulunabilecekleri, Bourdieucü birer sembolik iktidar sahası olarak da ele alınabilir (Sahalar için bkz. Bourdieu&Wacquant, 2007; Bourdieu, 1996; Grenfell, 2008). Bu bakış açısı, iç içe geçmiş toplumsal yapıların ayrışma ve ortaklaşmalarını belirlemek konusunda zengin bir araç seti sunmaktadır.

1980'lerden beri görünür hale geldiği dile getirilen kapitalizmin yeni ruhu, 19.yy'ın sonlarını temsil eden birinci ve özellikle 1940 ve 1970 arası dönemi temsil eden ikinci ruhtan dört ana başlık altında ayrılmaktadır. Bunlar, "birikim sürecinin sermaye biçimleri", "heyecan", "adalet" ve "güvence"dir. Her üç ruhun sembolik iktidar grameri de böylece ayrılmaktadır. Buna göre birinci ruhtaki birikim sürecinin sermaye biçimleri olarak tanımlanan küçük aile işletmeleri ve burjuva kapitalizminin karşısına, 1940'lardan itibaren idari/yönetimsel firmalar, büyük sanayi şirketleri, kitle üretimi, devletin ekonomi-politikası ve bu bağlamda ortaya çıkan kariyer olanakları çıkmıştır. Bauman'ın ağır/katı/donanımsal modern dönemine ait bu yeni

olguların karşısında bugün ise içinde bulunduğumuz likit modern dönemde yani üçüncü ruhta, ağ firmaları, internet sahaları, küresel finans ve çeşitlenen ve farklılaşmış üretimler çıkmaktadır.

Birinci ruhun "heyecan"ı ise yerel topluluklardan bağımsızlaşma ve kapitalizme katılma sürecine odaklı iken, ikinci ruhta heyecan, özellikle "özgürlük ülkelerinde" güç pozisyonları olarak ortaya çıkmaktadır. Günümüzün heyecanı ise belirsiz organizasyonlara, yenilik ve yaratıcılığa ve özellikle de kalıcı değişim olgusuna yönelmektedir.

Böylece, özellikle de kurumsal kariyer olgusunun terk edilmesiyle, otoriter yöneticiler döneminin de sonu ilan edilmektedir.

Bu bağlamda aile ve piyasa adaletlerinin bir karışımı olarak karşımıza çıkan birinci ruhtaki adalet nosyonunun karşısına da, ikinci ruhta verimliliğe göre değer atfedilen bir meritokrasiye ve hedefler doğrultusunda yönetime dayalı bir adalet kavrayışı çıkmaktadır.

Üçüncü ruhun adaleti ise bu makalenin temel tartışmasına yön veren bir nitelik taşımaktadır. Buna göre yeni adalet grameri, mobiliteye ve bir ağı beslemeye göre değer atfedilen bir meritokrasi ve her "proje"nin kişi için istihdam fırsatı olması üzerinden şekillenmektedir.

Bu noktada altı çizilen üçüncü ruhun yeni güvence anlayışı, daha önce de değinildiği gibi tüm kapitalist aktörlerin özgürleştirici sorumluluklarından zorunlu olarak bağımsızlaşmış olmaları nosyonu ile bir arada ele alındığında, makaledeki "bir sonraki proje endişesi" kavramsallaştırmasının teorik alt yapısını teşkil etmektedir.

Özetleyici bir ifadeyle birinci ruhun kişisel mülk ile kişisel ilişkilerden ve hayırseverlik ve babacan yönetim tarzından yola çıkılan güvence anlayışı veya ikinci ruhun modern kariyer ve sosyal devlet nosyonları, günümüzde birer güvence kaynağı olmaktan hızla uzaklaşmakta, bu tarz bir güven ilişkisi vaat eden, sadece devletsel değil ama Sennet'in de altını çizdiği cemaatsel kapitalist kurumlar da hızla kan kaybetmektedir.

Boltanski ve Chiapello üçüncü ruhta birlikte ortaya çıkan ve modern güven ilişkisinin dışına çıkan bu yeni ilişki biçimini "projeksiyon rejimi" olarak kavramsallaştırmaktadır.

Projeksiyon rejiminde sembolik iktidarın grameri bağlamında "genel prensip", "aktivite", "sürekli yeniden başlama hali" ve "insanlar arasındaki uzak mesafeli bağlantılar" gibi olgular üzerinde temellenmektedir. Bu bağlamda sembolik iktidar açısından "küçülme" durumu, ilişkilendirme yeteneksizliği, başkalarına güven, haberleşmek, dar görüşlülük, önyargı, otoritecilik,

toleranssızlık, sabitlik veya kökenlerine aşırı güven tarzında uzayan ve daha çok ilk iki ruha referans veren bir dizi hali kap-sarken büyüme durumu ise adaptasyon yeteneği, esneklik, çok değerlilik, yüz yüze karşılaşmalarda samimiyet, sosyal bağlantıların avantajlarını etrafına da yayabilme, şevkle üretmek ve takım arkadaşlarının istihdam edilebilirliğini arttırmak olarak ortaya konmaktadır.

“Öznelere sembolik yönetim kurulu”nda otoriter şeflerin yerini, menejerler, koçlar ve yenilikçiler ve mucitler almakta, “nesnelere sembolik yönetim kurulu”nu ise bilgisayar ve bilgi teknolojileri ile taşeronluk, esneklik, dış kaynakçılık, otonom üniteler ve bayilikler gibi yeni organizasyonel araçlar oluşturmaktadır.

Yeni tip ilişkilerdeki “doğallık” diğer bir deyişle normallik de, güvenmek ve güvenilir olmak, iletişim kurabilmek ve diğerlerinin ihtiyaçlarına adapte olabilmek üzerinden sınırlanmaktadır. Buradan hareketle doğal düzenin ahenkli figürü olarak dünya, doğal formunun bir ağa benzetildiği bir yer olarak sunulmakta ve yeni iktidar grameri böylece, yukarıda altı çizilen “olanakları sürekli tarama” halini de kullanarak, kendini meşrulaştırmayı sürekli yeniden üretecek makro algıyı inşa etmektedir.

Projeksiyon rejimi, yeni dönemin ruhunu yansıtmaya paralel olarak, yeni kentselliğin ve kentsel devingenliğin de anlaşılmasında ve açıklanmasında önemli bir bakış açısı sunmaktadır. “Proje” bir sembolik sermaye biriktirme ve dağıtma aracı olarak tanımlandığında, yeni kentsel iktidar ilişkilerinin sembolik grameri de ortaya çıkmaktadır. Yeni gösteri “projeler silsilesi”dir.

Yeni nesil bir hiyerarşik yapıyı da tanımlayan bu silsilede, kadroları(nı) oluşturan sembolik iktidarların “büyüklüğü”, büyük kişilerin, kendilerinin altında yer alan küçük kişilerin istihdam edilebilirliğini, diğer bir deyişle başka bir projede yer alabilirliğini, proje işlerine güvenleri ve şevkleri karşılığında arttırmaları ile doğru orantıdır.

Yeni dönemde yatırım yapmak, olanakları kısıtlayabilecek her şeyi feda etmeye hazır olmak ve yaşam boyu planlardan vazgeçmeyi gerektirmektedir. Bu anlamda, yeni gramerdeki “standart” veya “pragmatik güç testi”, bir projeden (gerekirse yarıda bırakarak) diğerine devam edebilir olmak üzerinden gerçekleştirilmekte, bunu sağlayamayanlar kaçınılmaz olarak iktidardaki pozisyonlarını kaybetmektedir.

Luc Boltanski ve Eve Chiapello kapitalizmin “yeni” ruhunu tanımladıkları bu analizlerinde, kazanmanın kaybetmek anlamına geldiği absürtlükten hareket ederek, “kapitalizm ile eleştiri arasındaki dinamik ilişki”ye referans vermektedirler. “İdeolojik bir tercüme” olarak tanımladıkları bu analiz yöntemi, özellikle “anti-kapitalizmin söylemleri” üzerinden ortaya çıkmaktadır.

Anti-kapitalizm, kapitalizm kadar eskidir ve onu gölgesi gibi takip etmiştir. Bununla birlikte aynı zamanda “tarih sahnesinde kapitalizmin en önemli dış vurumu”nu da teşkil etmektedir. Bu dışavurum ise temelde kapitalist sistemin yarattığı “öfke”den kaynaklanmaktadır.

İki kademede dışa vurulmakta olan bu öfkenin İlk kademesi duygusal, ikincisi ise “yansıtılabilir”, teorik ve nedenselci dışavurumdur ve ikinci kademe ilkinin “tercüman”ı niteliğindedir. Böylece ortaya koydukları iki kademeli mantık, bir yandan, eleştirel güçler çökse de -absürtlüğü karşı duyulan- öfkenin kaybolmamasının bir açıklaması, diğer yandan da eleştirel bakışın zorluğunun temeli olarak tanımlanmaktadır. Eleştiri iki yüzyıldır, kombine edilmesi mümkün olmayan belli temel öfke biçimi etrafında dönüp durmuştur. Boltanski’ye göre eleştiriye temel teşkil eden bu öfke biçimleri “düşüncüklüğü”, “gerçekdışılık”, “ezilme”, “yoksulluk” ve “eşitsizlik”, “fırsatçılık” ve “ego”dur. (Boltanski, Chiapello, 2007, s. 37.). İlk iki ruha ait olan bu biçimlerini açıklama/tercüme etme konusunda ortaya konan yaklaşımlar, günümüzde ortaya çıkan yeni grameri anlamak ve açıklamak için revize edilmelidir.

Burada Boltanski’nin “tercüme” kavrayışı, yeni iktidar grameri ve kentsel devingenlik arasındaki ilişkinin ortaya çıkartılması açısından da temel bir yaklaşım tanımlamaktadır. “Proje meşrulaştırma” ve “endişe” arasında ilişkinin tercüme edilmesi önemlidir. Her ne kadar kapitalizmin eleştirisinin tarihi “öfkenin tercümesi” üzerinden kurgulanıyor olsa da, kapitalizmin meşruiyeti, sistemin dinamiğinin insanlarda yarattığı “endişe”den hareket ederek tanımlanmaktadır ve revizyona da bu noktadan hareketle başlanmaktadır.

Eleştiri ve öfke ilişkisine ek olarak, meşruiyet ve endişe ilişkisine de odaklanan ve kapitalizmin ruhuna özgü olarak ortaya çıkan her ruh şu üç sorunun tahrik ettiği ökeyi ve endişeyi bastırmaya yönelik olanakları sağlamak zorundadır:

- Birikimler ile ilgili olarak taahhüt edilen sözleşmenin, elde edilen kâr üzerinde tam olarak hak sahibi olmayanlar için dahi, bir motivasyon kaynağı olması nasıl sağlanabilecektir?
- Kapitalist evrende uğraş verenlerin kendileri ve çocukları için minimum bir güvenlik ne ölçüde garanti edilebilecektir?
- Kapitalist kurumlarda yer almak, toplum yararı açısından hangi ölçüde meşrulaştırılabilecektir ve adaletsizlik/gayrimeşruluk suçlamaları ile karşılaşıldığında yürütülen yöntem nasıl savunulabilecektir? (Boltanski, Chiapello, 2007, s. 16.).

“Kapitalizmin ruhunun analizi” ve “endişe ile meşrulaştırma arasındaki ilişkinin incelenmesi” anlamında toplumsal bir kesim diğerlerinden ayrılmakta ve “yansıtıcı” (reflexive) po-

tansiyelinin yüksekliği ile bu konunun analizinde ön plana çıkmaktadır. “Kadrolar” olarak kavramsallaştırılan bu kesim, elit kesimin yanında çalışmak üzere yetiştirilmiş ve yetiştirilmekte olan burjuva çocuklarıdır ve burjuvaların hem kendileri hem de çocukları, yani gelecek kuşak “kadrolar” için taşıdıkları “endişe” her üç ruhun analizinde de temel bir araştırma nesnesi niteliğindedir.

Gerek “ücret-kazananlar”ın gerekse “kapitalistler”in tam olarak hakim olamadıkları absürt bir sistem olan kapitalizmin ruhu, geçici “sözleşmeyi meşrulaştıran ideoloji”dir.

İlk aşamada meşrulaştırılacak olan sözleşmenin tarafları basitçe yeni ruha geçen kişi, yani yeni tarzda “özgürce birikim” yapma eylemini yapacak olan kişi ile “toplumsal yarar”dır. Özgürce birikim yapma ediminin açıkça geliştiği toplumsal yarar olgusu karşısındaki meşruiyeti, kapitalizmin farklı dönemlerinde “sistemdeki değişim”e ve “yerel şartlar”a bağlı olarak farklı biçimlerde sağlanmak durumunda kalmıştır.

Tarihsel seyri içinde kapitalizmin başlangıç aşamasında, bu sisteme yeni geçen kesimler için beklenti “bireysel özerklik” ağırlıklıdır ve bu dönem, kapitalist ile gelenekselci özelliklerini -kâr ve ahlâkçılık, para hırsı ve hayırseverlik, bilimsellik veya soy gelenekçiliği gibi- bünyesinde ortak olarak barındıran “riyakâr” karakter ile tanımlanmaktadır. Bu dönemde bireysel kar ile toplumsal/genel karar arasında doğrudan bir ilişki tanımlanarak meşruiyet sağlanmıştır. Buna karşın, özellikle 1930’lar ve 1960’lar arasındaki dönemde, bireysellik yerini “organizasyon”a bıraktığından öne çıkan karakter “yönetici” olarak kavramsallaştırılmaktadır. İkinci dönemde kapitalin “mülkiyeti” ile “yönetimi” arasında bir ayırım yaşanmıştır.

Üçüncü ruh döneminde ise, gerek “kadrolar”ın gerekse elit kesimin yeni nesil endişesi ile şekillenen “proje” karakter, kapitalist sistemi inşa eden yapılara yeni dinamiklerini veren temel bir nosyon olarak ortaya çıkmaktadır.

Bununla birlikte günümüzde 1930’lu yıllardakine benzer bir kriz söz konusudur ve ikinci ruhun, diğer bir deyişle modernizmin vaatleri karşılıksız çıktığından sözleşme bozulmuş durumdadır ve dolayısıyla birikim sürecinin anlamı bir kez daha restore edilmelidir.

Bir birikim süreci olarak kentsel fizik ve sosyal mekânın üretimi, yeni sözleşme bağlamında iktidarların sürekli olarak likit sermayeye yeni projeleri sunmak ve kadro adaylarına ise dahil olabilecekleri bir “bir sonraki proje” vaadinde bulunmak zorunluluğu olarak değerlendirildiğinde, karşımızda duran “şantiye”nin ardındaki sosyo-politik yapının ana hatları da ortaya çıkmaya başlamaktadır. Bu yeni yapının kentsel devingenlik ile ilişkisinin araştırılması bağlamında, makalede sunulan “bir sonraki proje endişesi” olgusunun, konunun modern va-

atten uzaklaşan “aktörlerin yeni eğilimleri” ile olan bağlantılarını açarak tartışılması, kavramın taşıdığı düşünülen açıklayıcı-lik potansiyelinin ortaya çıkartılması için önem taşımaktadır.

Şüphesiz buraya kadar ele alınan teorik içerik, toplumsal veya evrensel ölçeklerde bakış açıları kazandıran daha üst ve soyut bir bakış açısına sahiptir. Bununla birlikte makale bağlamında bu üst bakış açısını kentsel bir ölçeğe ve odağa çekerek, teoriyi pratik ile birlikte tartışmak ve test etmek ve böylece makalenin iddiası olarak adlandırılabilir şekilde bir sonraki proje endişesinin kentsel ile ilişkisini irdelemek hedeflerini taşımaktadır. Bu anlamda bir sonraki bölümde endişenin neo-liberal kentleşme ile ilişkilerine değilinecektir.

Endişenin Kentleşmesi

Bu bölümde neoliberalizm eksenli kentsel okumalara, yukarıda değinilen çerçevede, tüketim toplumuna ve proje rejimine ait sembolik iktidar sahaları açısından bakarak, “bir sonraki proje endişesi” nin işaret edildiği “potansiyel noktalar” bir araya getirilmeye çalışılacak ve bu bağlamda İstanbul’daki kentsel devingenliğin son dönemini incelemek üzere yeni sosyo-politik bakış açılarının ipuçları aranacaktır.

Neoliberalizm, Devingenlik ve Kent

Neoliberalizm ile kentsel devingenlik araştırmaları arasında kaçınılmaz bir ilişki söz konusudur. Her iki olgunun da birbirine paralel bir dönemleme anlayışı ile ele alındığı görülmektedir. Giriş bölümünde de yer verilen çalışmalarında Brenner ve Theodore bu konuyu derlemektedir. 1970’ler ilksel-neoliberalizm dönemidir ve bu dönemde kentsel devingenlik kapitalizm altında yorumlanmış, bu bağlamda kentler birer savaş alanı olarak görülmüştür. 1980’ler ise neoliberalizmin “masrafları aşağı çekme” çağıdır ve bu dönemde kentsel politikalar, özellikle Fordist-Keynesyen yerleşmiş toplu tüketim biçimlerinin kırılması doğrultusunda, belirgin biçimde yön değiştirmiştir. 1990’lar (özellikle de ilk yarısı) ise, kendi özündeki çelişkilere ve krizlere karşın, neoliberalizmin yayılma halini sağlama dönemi (Brenner&Theodore, 2005).

Kentsel devingenliği neoliberalizm üzerinden açıklamak üzere yola çıkan “eleştirel” çalışmalar genel olarak incelendiğinde, yukarıdaki bakış açısı ile makro ekonomiye bağlı olarak “devlet aygıtı”nın değişen özellikleri üzerinden kurgulanan bir açıklamaya gidildiği ve bu durumun kentsel devingenlik ile ilişkisi üzerinden konunun tartışıldığı görülmektedir.

Neoliberalizm herşeyden önce “henüz tamamlanmamış bir süreç” olarak tanımlanmakta, bu anlamda kimi zaman yazarlar “neoliberalizm” yerine “neoliberalleşme” kavramını kullanmayı tercih etmektedir. Tamamlanmamış ve sürekli değişim ile ilerleyen bu süreci belirleyen ortak bir diğer özellik ise sürekli bir “kriz yönetimi” halidir. “Sürekli” kriz yönetimi dönemi,

uzun vadeli “planların” olanaklı olmadığı ve bu bağlamda “fordist-keynezyen” dönemin ve “refah devleti”nin terk edildiği bir döneme işaret etmektedir.

Bu noktada eleştirel bakış açısı ile ortaya konan “neoliberal kent”, “küresel kent” (Sassen 1992), “girişimci kent”, “glocal kent” ya da “dünya kenti” (Taylor, 1999) gibi tanımlamaların ve “kent mekanının yeniden üretimi”, “sermayenin çevrimi” ve “yaratıcı yıkım” (Brenner&Theodore, 2002) gibi kavramsal-laştırmaların, kent mekanının küresel sermayenin “esnek” kullanımına açılması üzerinden kurulduğu ve bu bağlamda birinci bölümde ele alınan endişenin “yükselişinin” temel bir olgu olarak izleri görülmektedir. Adaptasyon yeteneği, esneklik ve çok değerlilik (polyvalence), proje rejimi gramerinde “büyüklük” tanımlarıdır. Son dönemde Türkiye’de de dönüşüm/yenileme ve soylulaştırma olarak karşımıza çıkan olguların açıklanmasında da, bu şartların olgunlaşmasına bakmak önemlidir.

“İleri kapitalizm”in Keynesci kentinde devletin üstlendiği rol artık sahihsizdir. Neil Smith (2002) bu dönemde devletin konut üretiminden sosyal refaha, ulaşımdan altyapıya geniş bir yelpazede sosyal yeniden üretimi garantiye aldığını hatırlatmakta ve bu durumun, kentsel ölçek ile sosyal yeniden üretim arasındaki ilişkinin “doruk noktası”ni teşkil ettiğini belirtmektedir.

Yeni kentsel devingenliği ve yeni bir olgu olarak “soylulaştırma” sürecini, neoliberal kentsel politika ile küreselleşme arasındaki değişen ilişki üzerinden tartışan Smith, iki merkezi argüman öne sürmektedir. İlk olarak “neoliberal devlet” piyasanın düzenleyicisi olmak yerine aktörü haline gelmiştir. Bu tanım, devletin bahçecilikten av alanı bekçiliğine geçişi ile paralellikler taşımaktadır. Yeni ve “rövanşçı” bir kentsel politikanın liberal kentsel politikanın yerini alması ve sosyal yeniden üretimin yerini kapitalist üretime bırakması bu durumla doğrudan ilişkilidir. İkinci olarak ise “düzensiz, tuhaf ve yerel bir anormallik olarak ortaya çıkan “soylulaştırma” süreci, şu anda liberal kentsel politikanın yerini alan kentsel bir strateji olarak baştan aşağı genelleşmiş durumdadır.”

Her iki argümanın da ortaya koyduğu bakış açısı, Avrupalı ve Amerikalı kentsel teoristlerin 1960’lardan beri “istikrarlı teması” olagelmıştır. (Smith, 2002) Lefebvre’nin “kentsel devrim”inde (1971) ve ona itiraz eden Harvey (1973) ile Castells’in argümanlarında (1977) bu nosyonun tartışmanın temeline konduğu görülmektedir.

Bununla birlikte görünen odur ki bu tartışmayı, vestiyer toplulukları ve kadrolar gibi yeni kavrayışlar ile zenginleştirmek gerekmektedir. Mark Gottdiener, bu anlamda yeni kentselliğin, gerek Lefebvre’nin bakış açısı gerekse Castells ile Harvey’in getirdiği eleştirilerden daha farklı bir boyutuna vurgu yapılması gerektiğini şiddetli biçimde savunmaktadır. Gottdiener

teorik olarak hem “emlak ile sermaye” arasında hem de “sosyal alanın kullanım değeri ile çalışanlar” arasında, doğrudan bir ilişki olması beklenirken, “geç kapitalizm”de (late capitalism), mekâna olan ilginin, bu beklentinin aksine ne sınıf ne de sınıf fraksiyonu anlamında bir ayrım içermediğini belirtmektedir. Gottdiener’e göre söz konusu ilgi, “çalışanları olduğu kadar kapitalistleri de kapsayan” “karma bir kesim”e işaret etmektedir (Gottdiener, 1997, s.165).

Gottdiener’in itirazı ve karma bir kesimin altını çizdiği, Sennet’in yeni sınıflar arasında sınıf politikasının daha çok doğuştan gelen kişisel yeteneklerin ifadesi olarak görünür hale gelmiş olması ve Bauman’ın yeni tüketim toplumu ile ilişkili görünmektedir. Kent mekanına olan ilgi, yeni kariyer tarzı ile ilişkisi bağlamında değerlendirilmelidir. Bir yandan kendini göstermenin ve belirli sosyal ağlara girmenin hayat memmat meselesi olduğu günümüzde “ikamet edilen yer” ile kariyer arasında doğrudan bir ilişki ortaya çıkmaktadır. Diğer yandan da gayrimenkul mülkiyeti, yeni düzenlemelerle devingenleştirilmekte, ve farklı yatırım stratejilerinde her kesimin ortak duraklarından biri haline gelmektedir.

Böylece yeni dönem, yeni fiziksel ve sosyal mekanlar üzerinden yeni aktörler ve ağlar tanımlanmaktadır. John Lovering neoliberal kentleşme ve “kentsel yenileme” üzerine neo-Avusturian (ya da normatif neoliberalizm) ve neo-Gramscian Marksist (ya da düzenleme teorisi) bakış açılarını değerlendirdiği çalışmasında, her iki bakış açısını, “ideolojik birer inşa” olarak objektif analiz araçları sunmak yerine “etik birer önyargı”yı besledikleri yönünde eleştirir ve yeni aktörlerin altını çizer. Güncel kentsel yenilemeyi anlamak için, “performatif yönetime” ve ilgili “politika üreticileri” ve “gayrimenkul geliştiricileri”ne eski/klasik aktörlerden daha çok dikkat etmek gerekmektedir.

Pilot koltuğu boş olan uçuş metaforuna paralel olarak, bu “yeni oyuncular” artık “önceden yazılmış bir senaryo”ya göre oynamamaktadır. Tam tersine bu oyuncular “özel mücadeleler” sonucunda “yerel” ve “rastlantısal” seçimler yapmaktadırlar (Lovering, 2007).

Gottdiener’in “karma kesim”i ve Lovering’in “yeni aktörler”i, kentselliğin, sanayileşmenin veya modern zamanların ortaya koyduğu ulusal/sınıfsal yapıyı parçalayan yeni doğasına ve bu anlamda da Boltanski ve Chiapello’nun, yeni elitler ile elitlerin her kesimden kadroları ve kadro adaylarının oluşturdukları projeci kabilelere işaret etmektedir. Türkiye’de de konunun ele alınışında buraya kadar tanımlanan içerik ile paralellikler olduğu görülmektedir.

İstanbul’un böylesi köklü bir tekrar tanımlanmanın eşliğine 1990’lar ile birlikte geldiği söylenebilir. Çağlar keyder ve Ayşe Öncü’ye göre (1994) İstanbul bu dönemde, yükselmekte olan “bölgeler-aşırı ağlar”a “katılım” ve “kontrol” ile ilgili rolünü

üstlenmeye hazırdır. Sermayenin hakimiyetini dönüşüm prensibi üzerinden elde ettiğini belirten ikiliye göre daha önceki dönemde, Türkiye'nin de dahil olduğu üçüncü dünyada, ekonominin merkezi, devletin politik tercihleri tarafından kontrol edildiği ulusal-gelişimci rejimlerdir. Bu rejimler ekonominin sınırlarını yerel rasyonalitenin küresel rasyonaliteden belirgin biçimde ayrılacağı şekilde çizmek konusunda ana hatlarıyla başarılı olmuşlarsa da, ekonominin liberalizasyonu trendi içinde "ulusal ekonomiler" in ve "politik kontrol"ün dağılmasıyla, iki rasyonalite arasında giderek artan bir asimilasyonun ortaya çıkmıştır.

Bu noktada ikili, varlığı politik bir mantığa değil kapitalist piyasanın ekonomik rasyonalitesine dayalı olan şehirlerin ayrıcalık kazandığının altını çizmekte ve yeni ekonomi otonomiye, yeni kapitalist okyanusta batmadan yüzebilme yeteneğini arttıran bu şehirlerin elde edeceklerini belirtmektedir. (Çağlar Keyder and Ayşe Öncü, 1994, s.386)

Dönüşüm prensibinin hakimiyet ölçütü olarak merkeze konumlandırılması Boltanski ve Chiapello'nun altını çizdiği yeni pragmatik güç testine işaret etmektedir. Bir projeden (gerekirse yarıda bırakarak) diğerine devam edebiliyor olmak üzerinden kurulan bu test, otonomlaşan kentlerin küresel sahadaki rekabetlerinde de geçerli görünmektedir. Bu durum yeni kentsel devingenliğin de altyapısını oluşturan bir konumdur.

Türkiye'de neoliberalist kentsel devingenliğin ortaya çıkarıldığı ve kentsel mekana yeni kariyerçi ilgi ile bir araya gelen karma kesimlere doğrudan örnek teşkil eden somut bir olgu olarak etraflarındaki dokudan kopuk olarak gelişen "kapalı siteler" örnek gösterilebilir. Ayfer Bartu Candan ve Biray Kolluoğlu (2008) kapalı siteleri, yeni dönemde ortaya çıkan bir dizi benzer olgu ile ilişkili olarak ele almakta ve bu olguları "İstanbul'un neoliberalleştirilmesi" ile ilişkilendirmektedirler. 1980'lerin ortaları (bu sırada İngiltere kendi "yeniden geliştirme" dönemini geçirirken) bu bağlamda İstanbul için büyük bir "yeniden yapılandırma" dönemidir.

Mega-projelerin uygulanması ve planlanması, gayri menkul yatırımları alanında köklü değişiklikler, ve finans ve hizmet sektörlerinin şehir ekonomisindeki ve kentsel mekandaki yeni görünürlük ve hakimiyeti ve kapalı siteler gibi yeni kentsel olguları ile birlikte bu dönüşüm, "neoliberal dil ile ambalajlanmış" bir dizi yasal değişim ile olanaklı hale getirilmiş ve meşrulaştırılmıştır. (Candan, Kolluoğlu, 2008)

İstisnaları Düzenlemek

Bir sonraki proje endişesinin izlerinin takip edilebileceği başlıca alanlardan birisi şüphesiz yeni yasal düzenlemelerdir. Bu bölümde, yeni dönüşümü olanaklı hale getirmek için çıkartılan yasalar ve değişiklikler ele alınacaktır.

Yeni dönemdeki yönetsel dönüşüm süreci "kurumsal" boyutu ile ağırlık kazanmaktadır. Patsy Healey'e göre (2006) söz konusu dönüşüm süreci, yönetim evrelerinde, yeni oluşturulan yönetim sürecinin ritmi ve aktörler dünyası ile birlikte çalışmaktadır. Ağlar, söylemler, pratikler ve de derin kültürel varsayımlar bu süreçte otoriteyi ve meşruiyeti yaratan temel olgulardır ve yeni bir kurumsallık ortaya koymaktadırlar.

Söz konusu "meşrulaştırıcı varsayımlar", günümüzdeki sürekliliğin aranmadığı, spekülasyon günden bombardımanının da temeline konumlandırılabilir. Her proje kendi gündemini bambaşka aktörlere ait başarı hikayeleri üzerinden oluşturmaktadır. Buradaki başarı imajını yaratan unsur, bir projeden diğerine ilerleyen aktörlerin, geriye dönük olarak kendi projeleri üzerinden kendi tarihlerini anlatıyor olmalarından kaynaklanmaktadır. Hikaye hiç bir zaman dahil olunamayan veya gerçekleşmemiş projeleri kapsamaz.

Yeni tarih anlatısının dolayısıyla yeni yönetimin kendini meşrulaştırma grammerinin ana hatlarını çizen yeni olgular "yönetim sahneleri"ni ve "ağlar"ını yeniden-ölçeklendirmek, yeni kentsel yönetimde "bölgesel odaklanma"nın rolü, politikanın yeni formlarının sıralanabilir.

Daha önceki "yapısal analizler" kentleri "kollektif tüketim" ve "refah dağıtım" organizasyonlarının mekanları olarak sunmuşlardır. Ama 1980'lerle birlikte, ortaya çıkmıştır ki "kentsel elitler" kendilerine ait olan ve özellikle de geleneksel endüstrilerin zayıflamasından etkilenen yerel ekonomileri ile ilgili olarak derin endişeler taşımaktadır. Kentsel yönetim elitlerinin böylece dikkatlerini, yerel ekonomilerini yeniden-ayarlayacak ve yeniden-pozisyonlandırarak proje ve stratejileri teşvik etmeye kaydırmaktadırlar.

Kentsel yönetim alanında 1990'lı yıllar, gerek "düzenleme şekli" ile ilgili değişiklikler gerekse Fordist "birikim şekilleri"nden post-Fordist birikim şekillerine geçişler ile ilgili örneklerin oldukça zengin olduğu yıllardır. Bununla birlikte başka bakış açıları da hangi kentsel sürecin piyasalar, hiyerarşiler veya ağlar tarafından yapılandırıldığına yönelmiştir. Sonuç olarak bu bakış açıları söz konusu okumaları "yeni bir küreselleşme"nin veya "yeni bir ağ toplumu"nun ortaya çıkışı olarak değerlendirmektedir.

Yerleşen yeni prosedürler ise, farklı yollardan farklı sahnelerde yönetim aktivitesinin çöküşü olarak da algılanabilir. Sistematik-geniş kapsamlı kent planlama, proje-odaklı pratiğe boyun eğmektedir. Bununla birlikte yoksulluk politikaları alanında da odak noktası, gayrimenkul ve refah gelirlerinin dağıtımından, yurttaşların güçlendirilmesi ve yenileme projelerine kaydırılmıştır.

Konunun ele alınışında "kurumsal"lık olgusunun altı çizilmiştir.

dir. Yeni dönemde “sosyal eylem”, kurumlar aracılığıyla devingen hale gelmekte ve düzenlenmektedir.

Yurttaşların güçlendirilmesi, Fordist dönemin Keynesci refah devletinin sunduğu objektif başarı kriterlerinin ortadan kalkması ve insanların kendi kişisel kariyer sorumluluklarını kendi sırtlarına almış olmasıyla doğrudan ilişkilidir. Bu durum ilk bakışta kurumsal yaklaşım ile çelişiyor gibi görünse de, yeni kurumsallığın “karmaşık” ruhu burada yatmaktadır.

Healey burada yeni kavramsallaştırmaların önemine vurgu yapmaktadır. “Kavramlar”, karmaşık zihinsel süreçleri tanımlaması ve iş bitirici pratiklere referans vermeleri ile, halihazırda ki rutin yönetim süreçlerinin hantal kalan düzenine üstünlük sağlamanın en önemli araçları haline gelmiştir. Yeni kavramlar “sınırların/engellerin üzerinden atlamak” ve “direnişleri yarmak” zorundalığınan doğmaktadır ve görünen odur ki bunu da becermektedirler.

“Yerel odaklı kolektif eylem” için yeni bir kavram ve yeni bir sahne yaratma arayışında olan inisiyatifler için bu durum, yerel yönetimlerde farklı departmanlar arasında, yöneticiler ve politikacılar arasında, devlet ve her tür iktidar sahibi elit ve lobi grubu arasında, kendi dağıtımsal, yönetsel ve söylemsel güç ilişkileri anlamında derin bir “karmaşıklık” yol açmaktadır.

Bu noktada, yönetim süreçlerini sürdürmek ve yasalaştırmak, toplum genelindeki farklı sosyal gruplar tarafından elde tutulan yönetim pratiklerine ve ajandalara el koymak üzere, son derece yerel, soyut, plansız ve değişken olabilen bu alanda bir takım “kültürel varsayımlarda bulunmak” ve bu varsayımlar üzerinden hareket etmek anlamına gelmektedir. Bob Jessop (2002) neoliberalizmi, politik bir proje olarak, bir yandan karma ekonomi ve Keynezyen refah devleti ile bağlantılı devlet müdahalesinin “normal” veya “rutin” biçimlerine geri dönüşün yollarını diğer yandan da birikim rejimlerini ve bu rejimlerin düzenleme şekillerini hedef alan “krizleri” idare etmenin, transfer etmenin veya ertelemenin “istisnai” yöntemlerini arayışı boyutuyla tanımlamaktadır.

Kentsel ve bölgesel yönetimler ve büyüyen koalisyonlar, değişen bağlamda stratejik iş ortakları olarak anahtar bir rol oynayabilmektedir. Devletin başarısızlığı olasılığı ve arz-talep politikalarındaki pay sahiplerinin kapsanması gerekliliği neoliberal inancın bir gereğidir ve bu inanç doğrultusunda yönetim, piyasa güçlerine ve ortaklık-temelli biçimlere devredilmektedir.

Bir “sivil toplumu yeniden organize etme” projesi olarak neoliberalizm, tipik ortodoks liberalizmden daha geniş bir politik subjeler menziline ulaşmaktadır. Aynı zamanda da “toplumu”, ya da kendi kendine organize olan topluluklar çoğunluğunu, piyasa mekanizmasının yetersizliklerine karşı geliştirmeye meillidir.

Bu anlamda şehirler de kendi kariyerlerinden kendileri sorumlu bir pozisyona gelmiş durumdadırlar.

Bu durum şehirlerin veya şehir bölgelerinin neoliberal projede kazandığı öneme işaret etmektedir. Çünkü şehirler, sivil inisiyatiflerin ve aynı zamanda neoliberalizmle bağlantılı ekonomik ve sosyal gerilimlerin biriktirildiği başlıca yerlerdir.

Liberalizm, kapitalist sosyal ilişkilerin içinde ortaya çıkan “doğaçlama felsefe” olarak yorumlanabileceği gibi, sosyal ilişkilerdeki bu gerilimler doğrultusunda ortaya çıkan “doğaçlama bir motor” olarak algılanabilir. Bu durum neoliberalizm için de geçerlidir. Neoliberal piyasa ekonomisini çeşitli “şirketçi” ve “devletçi” engellerden kurtarmak için yeni girişimler artık, “orta-vadeli hayatta kalabilirlik” ile “neoliberal piyasa toplumu” olgularını aynı potada eritmeye yönelmiş ve böylece yönetimin, piyasa güçlerine ve ortaklık-temelli biçimlere geçmesi safhasına geçmiştir. Küçük açık ekonomilerin üzerindeki küresel baskıların ayarlanmasında refah devletinin yeni rolü, giderek artan bir esnekliği ve invasyonu pekiştirmektedir.

Bu yeni rejimin, kendisini Keynezyen ulusal refah devletinin ideal-tipik biçimlerinden ayıran dört temel özelliği söz konusudur. Öncelikle, görece açık ekonomilerde, arz-yönlü politikalar aracılığıyla, uluslararası rekabetçiliği ve sosyo-teknolojik inovasyonu geliştirmenin yollarını arar. İkincisi, sosyal politika ekonomik politikaya tabidir, ve böylece işçi piyasası çok daha esnek bir hal almakta ve aşağı yöndeki baskı “sosyal ücret”in yerini almaktadır. Bu durumda da “yeniden dağıtımın ve sosyal uyumun aracı”, “üretimin maliyeti” olarak tanımlanmaktadır. Üçüncü olarak, ulusal ölçekte politika ve uygulama üretme edimi, yerel, bölgesel ve “süper-ulusal” seviyelerdeki edimlerle ciddi bir rekabete tabi tutulmakta ve böylece “sosyal ortaklık” yeni güç alanları kazanmaktadır. Dördüncü olarak ise, ortaklık, ağlar, istişare, müzakere ve diğer dönüşümlü öz-organizasyon biçimlerine giderek artan bir güven söz konusudur.

Projeci rejimin meşrulaştırma gramerine doğrudan gönderme yapan bu yeni biçimler, anarşik piyasa güçleri ve savaş sonrası “karma ekonomi”nin yukarıdan-planlama anlayışının veya büyük iş, büyük işgücü ve ulusal devletin prosedür ittifakına dayalı eski üç sacayaklı şirketçi düzenlemelerin yerini almaktadır.

Diğer yandan ise, yukarıda özetlenen çerçevedeki “neoliberalizmi stabilize etme” arayışları son dönemde bütün dünyada büyük engellerle karşılaşmaktadır. Beklenmedik finansal ve endüstriyel krizlerin özellikle sosyalizm sonrası coğrafyaları “dünya piyasalarına eklemleme projeleri”ni olumsuz etkilemesi bir yana, Atlantik Fordizminin kalbinde beklenmedik yüksek “sosyal maliyetler”, söz verilen kalkınmanın aksine, ekonomik kutuplaşmaları ve sosyal dışlanmaları arttırmıştır.

Bu bağlamda, “neoliberalizmi sabitlemek” ile sosyal yaşamı

yeniden düzenlemek arasındaki kaçınılmaz ilişki doğrultusunda uluslararası bir mimari ve uluslararası gündelik haklar, neoliberalizmi stabilize etmek açısından anahtar bir bakış açısı olarak ortaya çıkmaktadır. Buna paralel olarak kentsel ölçek aynı derecede asaldır. Çünkü neoliberalizm sonuç olarak geri beslediği ekonomik, politik ve sosyal patlamalarını gündelik hayat içinde gerçekleştirmekte ve kent yerel-küresel (glocal) bir mantıkla hareket eden neoliberal dengeyi etkileyen engellerin mekanı olarak, seyri kendine bağlı hale getirmektedir.

“Neoliberalizmi sabitlemek ve sosyal yaşamı yeniden düzenlemek arasındaki gerilim” kentsel devingenliğin de özünü teşkil etmektedir. Bu konuya makaledeki ana bakış açısından bakıldığında ise bu dengenin sağlanmasının önünde, “özgürce birikim” yapma ile “toplumsal yarar”ın, klasik gerilim kutuplarının güncel hali olarak “endişe”nin durduğu görülmektedir (Jessop, 2002).

Bununla birlikte şehir planlama zaten doğası gereği her daim bir gerilim içinde ola gelmiştir. Cris Webster’a göre modern şehir planlama tarihi doğaçlamalığı idare etme arayışında olan toplumun hikayesidir (2005). İngiltere planlama tarihini çıkan arızalar üzerinden okuduğu çalışmasında, yukarıdaki bakış açısına paralel olarak kent mekanında biriken sosyal gerilimlere gönderme yapmakta ve önümüzdeki dönemi özel ve kamusal toprak kullanımının planlamasındaki çözümsüz arızaların dönemi olarak tanımlamaktadır.

Otoritenin Esnemesi ve Esnekliğin Otoriteleşmesi Arasında İstanbul

Bu bölümde yukarıda özetlenen çerçevede, 1980’lerden bu yana Türkiye’deki düzenlemeleri veya diğer bir deyişle neoliberalizmi stabilize etme çabasının, İstanbul özelindeki kentsel karşılığı üzerinde durulacaktır.

Türkiye’de ekonomide liberalleşme deneyimi, 1980 askeri darbesini takip eden yıllara rastlamaktadır. Çağlar Keyder ve Ayşe Öncü (1994) darbe dönemi olmasına rağmen yaşanan tecrübenin, sanayileşme çabasına bağlanabilecek büyük devlet girişimlerinin erken dönem bir “bürokratik-otoriter askeri tip”i olmadığını belirtmektedirler. Onun yerine yeni rejim, IMF’nin, ekonominin giderek açıklamasını ve liberalleşmesi umarak bir yeniden yapılandırmayı öngördüğü ortodoks politikaları tereddütsüz uygulamıştır. Bu durum küresel kapitalizmin “birleştirici mantığında”, savaş sonrası entegrasyon politikaları tarafından biçimlendirilen dünya düzeninin çökmesi ile sınırlarına ulaşmış olan, yukarıda geniş olarak değerlendirdiğimiz ulusal kalkınma anlayışında temel bir kırılma anlamına gelmektedir.

Bu bağlamda “yerel” ekonomilerin geliştirilmesi doğrultusunda 1983’ten (ANAP yönetiminden) başlayarak metropolitan yönetimler, daha önceki dönemde sahip olmadıkları bir takım araçlara (yerel vergiler gibi) ve bütçelere kavuşmuşlardır. İs-

tanbul örneğinde, planlama bürosundan su idaresine kadar daha önce Ankara’daki merkezi bakanlıklara bağlı olan pek çok aktör, doğrudan metropolitan başkanın kontrolüne geçmiştir. Böylece başkan artık “yatırım” aktiviteleri yapabilir hale gelmiştir.

Bu durum, metropolitan belediyenin meşruiyetinin, girişimcilik ortamını yaratacak yatırımları getirebilme kapasitesine bağlanması anlamına gelmektedir. Başkan artık geleneksel yönetim politikalarına bel bağlayamaz. Güçlü ekonomik grupların, profesyonellerin ve yükselen kentsel orta sınıfın sesine yanıt vermelidir (Keyder, Öncü, 1994).

Yeni dönemde “aktörlerin eğilimleri”nin belirleyici unsur haline geldiği üçüncü ruha son derece uygundur. Kritik olan nokta şudur ki, aşağıdaki tartışmada da görüleceği gibi, tatmin edilmesi mümkün olmayan bu eğilimler iki ucu keskin bir kılıç gibi bir yandan her türlü ortaklığı mümkün kılma diğer yandan da bu sayede oluşan ortaklıkların oluşturduğu güç pozisyonlarındaki “koalisyonların” bu olanakları tekelinde tutma çabası ile, yönetim sistemini giderek parçalamıştır.

Tuna Kuyucu ve Özlem Ünsal (2010) dönemin belediye başkanını Bedrettin Dalan’ın (1984–1989) İstanbul’u bir “dünya kenti” yapma hedefine, yeni güçlerle donatılmış metropolitan belediye ile yürüdüğünü ve bu dönemde “popülist” bir politika ile yürütülen büyük altyapı yatırımlarının ve geliştirme projelerinin (özellikle Başibüyük ve Tarla başı örneklerinde olduğu gibi yasadışı yapılaşma alanı olma özelliğini de bünyesinde barındıran alanlarda) bu hedefe yönelik olarak ortaya çıktığının altını çizmektedirler.

Popülist politikalar zemininde ortaya çıkan yeni koalisyon ti-polojisi kaçınılmaz olarak bir otorite problemini de beraberinde getirmektedir. Konunun bu boyutu İstanbul’un ekonomisinin ve yönetiminin liberalleştirilmesi açısından milat teşkil ettiği söylenebilecek olan 1984 tarihli belediye kanunu ile doğrudan ilişkili görünmektedir. Bu yasa ile iki-vitesli bir sistem getirilmiş ve aynı fizik mekanda yer alan iki farklı otorite olarak büyük şehir belediyeleri ile ilçe belediyeleri ayrımının ortaya çıkmıştır (Lovering, Türkmen, 2011).

Ayer Bartu Candan ve Biray Kolluoğlu ise (2008) 2004 ve 2005 yıllarında yürürlüğe giren yeni belediye kanunlarını yorumlamakta ve yeni tanımlanan belediye başkanının, 1984’e göre çok daha güçlü olduğunu ifade etmektedir. Bu yeni güç beş ana maddede özetlenmektedir: Birincisi büyük şehir belediyelerinin kontrolündeki fiziksel alanın genişletilmesi; ikincisi ilçe belediyelerinin imar, kontrol ve koordinasyon alanlarındaki otoritelerinin güçlendirilmesi; üçüncüsü büyük şehir belediyelerinin özel şirketlerle ortaklıklarının kolaylaştırılması; dördüncüsü doğal afetlerle ilgili olarak belediyelerin yeni sorumluluklarının tanımlanması ve beşinci olarak da, belediye-

lere kentsel dönüşüm alanlarının ve projelerinin düzenleme, planlama ve uygulama yetkilerini tanıyarak, kentsel dönüşüm için ilk yasal sistemin ana hatlarının belirlenmesi.

Böylece derinleşen çelişki netlik kazanmaktadır. Bir yandan İstanbul yeni ortaklıklara açık bir şekilde likit hale getirilmek istenirken, diğer yandan yeni ortaklıklara şans tanımayacağı açık olan sabit otoriteler aynı düzenlemeler ile güçlendirilmektedir.

Günümüzde, özellikle de 2001'den bu yana, kentsel toprak ve konut piyasalarında "popülist" rejimden "neoliberal" rejime doğru radikal bir takım geçişlerin yaşandığını belirtmektedirler. Yeni neoliberal sistem metalaşması tamamlanmamış kentsel alanlardaki büyük "kentsel dönüşüm projeleri" yoluyla kurumsallaşmaktadır.

Kentsel dönüşüm projeleri, mevcut sakinlerin yaşam koşullarını geliştirmek yerine, çoğunlukla mekanın fiziksel ve demografik gelişimini hedeflemekte ve böylece süreç bir "mülkiyet transferi" ve "yerinden etme" olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu durum aynı zamanda alandaki mülkiyet yapısının, direnişin biçimini ve etkisini belirlemedeki rolünün büyüklüğüne işaret etmektedir.

Bu iki boyutta parçalanma açıkça kendini göstermektedir. Bir yandan kentsel toprak ve gayri menkuller yeni alıcılara sunulmak üzere devingen hale getirilirken diğer yandan bu devingenlik içinde kutuplaşan grupları da yaratmakta, hayatta kalma çatışmaları ve çıkar çatışmaları sadece birbirlerine karşı değil kendi içlerinde de farklı güç pozisyonları oluşturmaya başlamaktadır.

Örneğin, popülist rejimden neoliberal rejime geçiş aynı zamanda enformal piyasaya ve rantın yeniden dağıtımı ile ilgili popülist stratejilere toleransın ortadan kalkması anlamına geldiğinden, düne kadar farklı bir "şahsi tarih" ile gelmiş olan pek çok toplumsal koalisyon, doğal olarak bu tarihin bağlamından kopmuştur ve farklı pozisyonlar almaya zorlanmaktadır.

Kuyucu ve Ünsal popülist rejimi sona erdiren bir olgu olarak "yeni güçlü aktörlerinin yükselişi"ne işaret etmektedirler. Büyük geliştiriciler veya çeşitli gayrimenkul yatırımcıları artık değişim haklarının, kullanım haklarına ve özel mülkiyet haklarına egemen olduğu, tümüyle metalaşmış bir piyasaya dönüşüm ile ilgilenmektedirler.

Bu noktada bir dizi yasal değişikliğe göz atmak faydalı olacaktır. 2004 yılında gerçekleştirilen değişiklik ile (5237 sayılı kanun) gecekondu inşaatı ilk defa olarak 5 yıl süre ile hapis cezası gerektiren bir suç olarak tanımlandığını belirten Kuyucu ve Ünsal, bu durumun hükümetin "sıfır tolerans" politikasını ve dolayısıyla popülizmden neoliberalizme geçişi açıkça sergiledi-

ğini dile getirmektedirler. Böylece, şimdiye kadar ender rastlanan toplu gecekondu yıkımlarının 2004 ve 2008 yılları arasında patlama gösterdiğini söylemektedirler.

Ardından 2005 yılında gerçekleştirilen yasal değişiklik ile (5393 sayılı kanun) belediyelere "dönüşüm projesi" yetkisi verilmiştir. Bu projeler, TOKİ ile ortaklık haline yürütülecek ve mevcut yapı stokları yıkılıp yeniden yapılarak yeni mülk sahiplerine teslim edilecektir. Yasal statüleri nedeni ile gecekondu bölgeleri, bu dönüşüm için idealdir.

İkili, reformun üçüncü dönemini "tarihi ve doğal koruma alanları"ndaki düzenlemeler olarak tanımlamakta ve bu alanların kapitalist piyasalara yeni ve özel "koruma yasaları" ile sağlandığına değinmektedirler. Örneğin 2005 yılında çıkan 5366 sayılı yasa ile yerel yönetimlere, TOKİ ve özel yatırımcılar ile "ortaklık kurarak" gerçekleştirebilecekleri "yenileme projeleri" için yetki verilmektedir. "Yıpranan Tarihi ve Kültürel Taşınmaz Varlıkların Yenilenerek Korunması ve Yaşatılarak Kullanılması" şeklinde bir isme sahip olan yasa, özgün dokusu ve yapıları yıpranan ve kaybolmaya başlayan sit alanlarında restorasyon uygulamaları yoluyla her türlü kullanımı olanaklı hale getirmiş ve Tarlaabaşı, Sulukule ve diğer pek çok tartışmalı alanda projelerin hayata geçmesini sağlayan yasal zemini temin etmiştir.

2007 yılında gerçekleştirilen yasal değişiklik ile (5582) konut finansmanı sektörü yeniden yapılandırılmakta, "mortgage sistemi" ile konut sektörü tirmandırılmaktadır. Kuyucu ve Ünsal, bu gelişmenin, neoliberalistleşme açısından her ne kadar büyük bir adım olsa da, düşük gelirli vatandaşların bu sisteme dahil olma şanslarının bulunmadığını vurgulamaktadırlar (Kuyucu, Ünsal, 2010).

Bunlara ek olarak 6306 sayılı yasanın da deprem ve diğer afetlere karşı mevcut konut stoğunu yenilemek söylemi ile kentlerde yarattığı dinamik arasındaki çelişkiye vurgu yapmak gerekmektedir. Zira deprem riski bakımından öncelikli alanlardan dahiyade yeniden inşa ve emsal artışları ile değer artışı yaşama kapasitesi yüksek alanlarda karşılığını bulan bulan bu yasanın da diğer dördü gibi, odağında toprağın tamamen metalaşmış ve devingen hale getirilmesi olduğu açıktır. Bir fırsat doğduğunda, likit sermayenin her an konaklamasını sağlayabilecek bir projenin hayata geçebilmesinin önünde hiç bir engel olmamalıdır. Fakat bu durum kaçınılmaz olarak kendi açmazlarını da yaratmaktadır. John Lovering ve Hade Türkmen (2011) İstanbul'un radikal ve dramatik bir yeniden inşa içinde olduğunu ve otoritelerin, şehri "noliberal modernleştirilme"nin arayışı içinde olduğunu belirtmekte ve "piyasaya uyumlu rasyonalite"nin ve özel mülkiyetin merkezde olduğu bu dönemde, mevcut planların devasa yeniden inşa bölgeleri tasavvur ettiğini, böylece şehrin işleyen bir toprak ve mülkiyet piyasasına kavuşturulmaya çalışıldığını dile getirmektedir. Bu

durum İstanbul'da bir "sosyal temizlik" baskısı yaratmaktadır ve bu da ancak "otoriter bir neoliberalizm" ile mümkündür.

"Otoriter neoliberalizm" olarak kavramsallaştırılan olgu, küresel söylemleri bünyesinde barındırmaktadır ve politika modelleri, yukarıda pek çok kez altı çizildiği gibi, kenti sosyo-kültürel olarak da yeniden inşa edecek şekilde, yerel gelenekler ve kurumları da bünyesine katmış durumdadır.

Yeni gelişme stratejisi, yerel ve yabancı yatırımcılar için cazip yeni yatırım olanakları yaratmaya dayanmakta, bu anlamda ülke stratejisinin kaçınılmaz olarak kentlere ve özellikle de İstanbul'a odaklanmaktadır.

Bu noktada, kentsel ekonominin ve kültürün liberalleşmesi küresel olarak tanıdık olmakla birlikte, liberalleşmeye otoriterliğin eşlik ettiği kurumsal ve ideolojik sistem eşsiz biçimde Türkiye'ye özeldir ki bu nokta yukarıda değindiğimiz çelişkiye işaret etmektedir.

"Hesaplanamaz devlet kurumlarının merkeziliği, baskının küstahca kullanımı, toplumsal medyanın "övgücü" geliştirmeciler için kullanımı, küresel yatırımcıları çekmek için yıldız mimarlar tarafından hazırlanmış egzotik önerilerin kutlanması ve direniş gösteren grupları yollamak adına bir çeşit modernleştirici kültürel politika versiyonu yoluna gidilmesi" gibi maddeler halinde sıralanan bu özellikler ile kent elit gruplar için sevimli bir hale getirilmek istenmektedir.

Fakat ortada duran soru şudur, sürekli yeni ortaklık olanaklarının önünün açılmasını talep eden ve aktörlerin öz gelişimlerini bu anlamda ölçü kabul eden proje rejiminde, otoriter bir model nasıl başarılı olabilir?

Nitekim, tüm bu uygulamalara rağmen, yatırım ile elde edilen sonuç arasında büyük bir boşluk söz konusudur. Bu yaklaşım her ne kadar kentsel gelişim için kutuplaşmayı, zorlamayı ve TOKİ tipindeki bir kurumsallaşmayı dayatsa da, sonuç adına bir garanti sunamamaktadır (Lovering, Türkmen, 2011).

Konunun yeni dönemde yükselen küresel "rekabetçilik" ve yeni "bölgesel yapılar" boyutları ile ilişkisi bağlamında da ilginçtir. Ayda Eraydın'a göre (2011) bir süreç olarak kapitalist bölgesel gelişim, küresel bir ölçekte hızlanmış ve şiddetlenmiş ve "kent bölgeleri" ayrıcalıklı bir ölçek olarak ortaya çıkmıştır. Küresel kentlerin ve kent bölgelerinin rolü ise "küreselleşmeye adaptasyon" olarak tanımlanmış ve bu alanlar, uluslararası ve ulusal kentsel hiyerarşilerin yeniden düzenlenmesi ve ölçeklendirilmesinin sonucunda ortaya çıkan birer sonuç olarak algılanmışlardır.

1990'lardan bu yana, küreselleşmenin erken dönemlerindeki hataların tekrarlandığı yeni bir neoliberal ajanda, kent bölge-

lerinin yeni ilişkilerini ve yeni dinamiklerini tanımlamaktadır. Bu hataların başında kamu yönetiminin merkez dışılaştırılması gelmektedir ve bu konudaki anahtar olgu "hükümetin önceliği" olmuştur.

Yeni yasalar bu bağlamda yerel ve taşralı otoritelere başlıca tüketim gücünün devredilmesi için yeni mekanizmaları geliştirmekte ve bu otoritelerin "il özel idaresi", "büyük şehir belediyesi" ve diğer "belediyeler" olarak rolleri yeniden belirlenmektedir. İstanbul'da da yeni yasalar, farklı seviyelerdeki yönetimlere yeni haklar ve sorumluluklar tanımlamıştır.

Bununla birlikte Eraydın, yasal değişiklikleri her seviyedeki yönetimin görevleri konusunda bir "otorite çakışması" olarak yorumlamaktadır (örneğin il özel idaresi, büyük şehir belediyesi ve ilçe belediyeleri arasında). Son dönemde adapte edilen bölge kalkınma ajansları da giderek artan bir kargaşaya neden olmaktadır.

Her ne kadar bu yeni düzenlemeler ulus devletin gerilemesini hedefliyor olsa da, yeni yönetsel kurgu göstermektedir ki İstanbul'daki merkezi yönetimin ilgisi büyük projelerde ve karar sistemleriyle ilgili toprak ve mülkiyet geliştirme ve planlama pratiklerindedir. Bu durum 1980'lerdeki ve 1990'lardaki eski literatürle örtüşmektedir.

Merkezi yönetim, artan toprak değerlerinden, ya halihazırdaki uygun topraklarda ya da daha önce mülkiyet hakları vermiş olduğu topraklarda, yeni projeler üretmek için pay almak istemektedir. Bunun pek çok örneği mevcuttur (Haydarpaşa, Galata vb.). Bu örneklerde planlama hakları çeşitli otoriteler arasında transfer edilmiş ve projeler metropolitan veya ilçe belediyelerinin onayı önemsenmeden yürütülmüştür.

Eraydın bu noktada küresel adaptasyon ve küresel rekabetçilik bağlamında kentsellik üzerine geliştirilen mevcut teorik tartışmanın yetersizliğine vurgu yapmaktadır. Bu yetersizliği aşmak için ise özellikle yeni koalisyonlara odaklanılması gerekliliğinin altını çizmektedir. (Eraydın, 2011)

Diğer yandan, kentsel yönetimin düzenlenmesi konusundaki prensipler, özellikle de idari sistemin yeniden yapılandırılmasına yönelik girişimler ile ilgili olanlar net değildir. Mevcut sistemin devredilmesinin amacının daha önce "idari sistemin daha etkin hale getirilmesi" olarak tanımlandığını belirten Eraydın, bu durumun, kurumsal kurguyu komple değiştirmeye istekli olmadığını ve ekonomik büyümeden elde edilen çıkarların yeniden dağıtımı ile ilgili özel bir dikkat gösterilmediğini dile getirmektedir.

Planlama hakları ve planlama araçları alanındaki yeni düzenlemeler ile yeni konut temini ve halihazırda yapılaşmış yoksul konut alanlarının dönüşümü ile doğrudan ilişkilidir. Bu noktada rekabetçilik ile yeni sosyal eşitsizlikler arasında, Diken'in

devingensizlik vurgusuna paralel biçimde, hareket odaklı bu rekabete ve değişime ayak uydurma kapasitesinden yoksun olanlara veya bu kapasitelerini sürdürmeyenlere varolma şansı tanımayan bir ilişki söz konusudur (Eraydın, 2008).

Sonuç: Bazı Özgün Paradokslar

Bir sonraki proje endişesi olarak kavramsallaştırılan tartışmamızın sonucunda ortaya çıkan sosyo-politik çerçeveden bakıldığında Türkiye ve İstanbul, Bauman'ın ve Boltanski ile Chiapello'nun teorilerine paralel olarak, gerek ekonomik ve sosyal gerekse fiziksel devingenlik kapasitesini arttıran aktörlerin kentsel alandaki hakimiyeti eline geçirdiği, devingenliği zayıf olan aktörlerin ise oyunun dışına itildiği bir örnek oyun alanı olarak karşımıza çıkmaktadır. Özellikle yasal düzenleme araçları üzerinden yapılan okuma ile, yeni (potansiyel) elit ve kadrolarının kent mekanını neoliberalizm ile tam bir entegrasyon içine sokma gayreti/endişesi içinde oldukları görülmektedir. Bununla birlikte bu entegrasyon süreci, neoliberalizmin değişkenliğine paralel olarak, kendi içinde çelişen bir takım sonuçları doğurmaktan da kurtulamamaktadır. Bu çelişkilerin odağında ise, özellikle üçüncü bölümde ortaya konan başlıca olgu olarak, bir yandan esnekliğin ve devingenliğin önünü açma zorunluluğu, diğer yandan da otoriteleşmeyi sürdürme isteği arasında sıkışan yeni hakim kesimlerin endişesi olduğu görülmektedir.

Bu bağlamda sonuç bölümünde, yukarıdaki tartışmada ortaya çıkan iki konunun üzerinde durulacaktır.

Birincisi görünen odur ki yeni kentsel devingenlik, zamana ve mekana özel koşullara bağlı ve kendi hikayesini yeniden anlamlandırmakta ve dolayısıyla kimlik değiştirmekte olan sayısız aktörün, neredeyse sonsuz olasılıktan birisi olarak, bir kereye mahsus bir ortaklıkla gerçekleştirdiği projelerin analizi üzerinden araştırılmak durumundadır. Bu bağlamda makalede "bir sonraki proje endişesi" tartışmasının, birtakım iz sürme aparatları üretmek adına önemli bir potansiyele sahip olduğunun ortaya konduğu düşünülmektedir.

İkinci konu ise bir dizi paradoksla ilgilidir. Bauman yeni dönemde göçebeliğin kazandığını ilan ederken, "kamusal" alanın ve kentselliğin kaderinin, bireysel özgürleşmenin insafına bağlı hale geldiğini dile getirmektedir. Ona göre ulus devletin modern toplum ütopyasının, yerini anlık arzulara bırakması, yine paradoksal bir biçimde tercihin yerini kadere bırakması anlamına gelmektedir. (Bauman, 2006, s.30-51).

Türkiye'de ve İstanbul'da ise öyle görünmektedir ki Bauman'ın çizdiği tabloyu, bir sonraki proje endişesi bağlamında analiz etmek, "kaderi" analiz etmeyi sağlayacak oldukça açıklayıcı bir takım yeni olgulara ulaşılmasını sağlayacaktır.

Bununla birlikte, bu genel teorik çerçeveye ek olarak Türkiye'ye "özgün" bir diğer paradokstan söz etmek mümkündür.

Yukarıda değinildiği üzere, bir yandan doğaçlama biçimde oluşacak yeni koalisyonların/kadroların önünü açmak diğer yandan da "eski devlet müteahhitleri yeni gayrimenkul geliştiricileri" (Gülhan, 2011) olarak otoriteleştirmek/tekelleştirmek (Görgülü, 2013) aynı anda nasıl mümkün olacaktır? Bu konuyla ilgili önemli bir diğer soru da şudur ki, endişenin yarattığı yeni fizik ve sosyal mekanların özellikleri ve toplumsal etkileri neler olacaktır?

Soruyu daha da somutlaştırmak adına şantiyelere geri dönersek; yeni iktidar süreçlerinin birbiri arkasına eklenen projeler şeklinde biçimlenen yapısı, içinde yaşadığımız kentsel mekânla ilgili büyük bir başka paradoksu daha ortaya koymaktadır. Her yeni projenin kadrolarının oluşmasındaki belirsizlikle kimse'nin kadro garantisi alamadığı bir ortamda, aktörlerin hemen veya çok daha öncesinden, bir başka projeyi gerçekleştirme potansiyeli taşıyan bir başka kabilesel topluluğa/ağa nasıl girecekleri endişesiyle piyasayı taramaya başlamasıyla, kaçınılmaz olarak bir projenin onaylanma ve hayata geçme anı o projenin önemini de tamamen kaybettiği ana tekabül etmektedir. Bu an, yaratıcı yıkımdan ziyade bir "yıkıcı düzen"e ait görünmektedir ve çözülme dışında bir süreç mümkün görünmemektedir (Bauman, 1999). Eğer durum buysa kentler ve İstanbul da kaçınılmaz olarak, hayata geçirilme süreci ve niteliği tamamen önemsizleşen projeler ile durmadan yeniden biçimlenen ve giderek çözülen mekânlara dönüşmeye mahkum görünmektedirler.

Şantiyeler artık güzel veya çirkin değildir, görünmezdir.

KAYNAKLAR

- Bauman, Z. (2006). *Liquid Modernity*. Malden: Polity Press.
- Bauman, Z. (1999). Urban space wars: On destructive order and creative chaos. *Citizenship Studies*, 3:2, 173–185. doi: 10.1080/13621029908420708.
- Boltanski, L., Chiapello, E. (2007). *The new spirit of capitalism*. London - New York: Verso Books.
- Bourdieu, P. (1996). *Distinction: A social critique of judgement of taste*. Cambridge Massachusetts: Harvard University Press.
- Bourdieu, P., Wacquant, L.J.D. (2007). *An invitation to reflexive sociology*. Oxford: Blackwell Publishers.
- Brenner, M., Theodore, N. (2005). Neoliberalism and the urban condition. *City*, 9:1, 101–107. doi: 10.1080/13604810500092106.
- Candan, A. B., Kolluoğlu, B. (2008): Emerging spaces of neo-liberalism: A gated town and a public housing project in Istanbul. *New Perspectives on Turkey*, 39, 5–46.
- Campbell, T. (2013). The temporal horizon of “the choice”: Anxieties and banalities in “time, modern and liquid modern. *Thesis Eleven*, 118:1, 19–32. doi: 10.1177/0725513613500269.
- Castells, M. (1977). *The urban question: A marxist approach*. London: Edward Arnold Publishers.
- Diken, B. (2010). Fire as a metaphor of (im)mobility. *Mobilities*, 6:1, 96–102. doi: 10.1080/17450101.2011.532657.
- Eraydin, A. (2008). The impact of globalisation on different social groups: Competitiveness, social cohesion and spatial segregation in Istanbul. *Urban Studies Journal Limited*. doi: 10.1177/0042098008091496.
- Eraydin, A. (2011). Changing Istanbul city region dynamics: Re-regulations to challenge the consequences of uneven development and inequality. Taylor&Francis. doi: 10.1080/09654313.2011.561038.
- Gottdiener, M. (1997). *The social production of urban space*. Austin: University of Texas Press.
- Gülhan, S. T. (2011). Devlet müteahhitlerinden gayrimenkul girişimcilerine, Türkiye’de kentsel rant ve bir meta olarak konut üreticiliği: Konuta hücum. *Birikim*, 270, 27–33.
- Görgülü, Z. (2013). Kent üzerinde sınırsız egemenlik ya da dikensiz gül bahçesi. *Batı Akdeniz Mimarlık*, 54, 10–11.
- Grenfell, M. (2008). *Pierre Bourdeiu Key Concepts*. Stocksfield: Acumen Publishing Limited.
- Harvey, D. (1985). *The Urbanization of Capital*. Oxford: Basil Blackwell.
- Harvey, D. (2003). *Sosyal Adalet ve Şehir*. İstanbul: Metis Yayınları.
- Healey, P. (2006). Transforming governance: challenges of institutional adaptation and a new politics of space. *European Planning Studies*, 14:3, 299–320.
- Jessop, B. (2002). Liberalism, neoliberalism, and urban governance: A state-theoretical perspective. *Antipode*, 43:3, 452–472. doi: 10.1111/1467-8330.00250.
- Keyder, Ç., Öncü, A. (1994). Globalization of a third-world metropolis: Istanbul in the 1980’s. *Research Foundation of SUNY*, 17:3, 383–421.
- Kuyucu, T., Ünsal, Ö. (2010). ‘Urban Transformation’ as state-led property transfer: An analysis of two cases of urban renewal in Istanbul. *Urban Studies*, 47:1479. doi: 10.1177/0042098009353629.
- Lefebvre, H. (2003). *The urban revolution*. Minneapolis: University of Minnesota Press.
- Lovering, J., Türkmen, H. (2011). Bulldozer neo-liberalism in Istanbul: The state-led construction of property markets, and the displacement of the urban poor. *Planning Studies*, 16:1, 73–96. doi: 10.1080/13563475.2011.552477.
- Polanyi, K. (2001). *The Great Transformation*. USA: Beacon Press Books.
- Roberts, P., Sykes, H. (Ed.) (2005) *Urban regeneration: A handbook*. London: SAGE.
- Sassen, S. (1992). *The Global City*. Princeton: Princeton University Press.
- Sennett, R. (2010). *Kamusal insanın çöküşü*. İstanbul: Ayrıntı yayınları.
- Smith, N. (2002). New globalism, new urbanism: Gentrification as global urban strategy. *Antipode*, 34:3, 427–450. doi: 10.1111/1467-8330.00249.
- Taylor, P. J. (1999). So-called “world cities”: The evidential structure within a literature. *Environment and Planning*, 31:11, 1901–1904. doi: 10.1068/a311901.
- Urry, J. (2000). *Sociology beyond societies: Mobilities for the twenty-first century*. London-New York: Routledge.
- Webster, C. (2005). The new institutional economics and the evolution of modern urban planning: Insights, issues and lessons. *The Town Planning Review*, 76:4, 455–484.

İnternet Kaynakları

- Hayırlı alametler. (22 Kasım, 1951). <http://gazetearsivi.milliyet.com.tr>
- İstanbul “mega şantiye”ye döndü. (29 Mayıs, 2013). <http://milliyet.com.tr>
- Erbil, Ö. (24 Haziran, 2012). İstanbul bir “mega şantiye”ye döndü. <http://radikal.com.tr>
- Türkiye son 30 yıl içinde baştan başa büyük bir şantiyeye dönüştü. (1983, 12 Kasım). <http://www.cumhuriyetarsivi.com>